

Intellektuele en mag: 'n Onderzoek na die rol wat
filosofie gespeel het in die openbare debat
rondom Covid-19

GD van Wyk

orcid.org/0000-0003-0531-7587

Skripsie aanvaar ter gedeeltelike nakoming vir die graad
[Magister Philosophiae in Filisofie](#) aan die Noordwes-Universiteit

Studieleier: Prof CG van Heerden

Gradeplegtigheid: Mei/Junie 2023

Studentenommer: 10696202

Opsomming

'n Paar maande in die pandemie in het die filosoof Giorgio Agamben aangevoer dat die maatreëls wat deur regerings geïmplementeer is, insluitend sosiale distansiëring en die dra van maskers, irrasioneel is. Volgens hom was die koronavirus nie baie anders as griep nie, en was eintlik net 'n geleentheid vir owerhede om 'n uitsorderingstoestand te skep. Dit het 'n aantal reaksies ontlok, veral deur die filosowe Jean-Luc Nancy en Benjamin Bratton, asook Jacques Rancière. Wat dalk meer opvallend is, is dat Agamben se polemie ook 'n wyer gehoor bereik het, spesifiek die Suid-Afrikaanse filosoof Bert Olivier en die Belgiese/Suid-Afrikaanse filosoof Joeri Schrijvers.

Dit het my laat dink aan die gesprek tussen Gilles Deleuze en Michel Foucault, getiteld "Intellectuals and Power" (1977), waarin hulle besin oor wat 'n intellektueel se rolle en verantwoordelikhede is en hoe dit gekoppel is aan die uitoefening van mag. Alhoewel hul argumente meer indirek is as wat ek dit hier gestel het, is dit nietemin nuttig. Met dit in gedagte, vra ek in hierdie mini-dissertasie:

- 1) Wat behoort die rol van intellektuele in openbare debat te wees?
- 2) Hoe kan ons die verband tussen intellektuele en mag in sulke debatte filosofer?
- 3) Hoe hou hierdie vrae verband met die rol van filosofie in denke oor gebeure soos die pandemie?

Hierdie mimi-dissertasie argumenteer dat intellektuele en mag 'n duidelike filosofiese rol speel in gebeure soos die Covid-19-pandemie. Ek gaan ook redeneer oor die produktiewe werk van eksperimentering en die positiewe bydrae wat dit kan lewer tot die rol van intellektuele in openbare debat.

Kernwoorde: Covid-19-pandemie, Gilles Deleuze, Giorgio Agamben, mag, Michel Foucault, openbare debat

Abstract

A few months into the pandemic, the philosopher Giorgio Agamben argued that the measures implemented by governments, including social distancing and the wearing of masks, were irrational. According to him, the coronavirus was not very different from the flu, and was really an opportunity for authorities to create a state of exception. This provoked a number of reactions, especially by the philosophers Jean-Luc Nancy and Benjamin Bratton, as well as Jacques Rancière. What is perhaps more striking is that Agamben's polemic also reached a wider audience, specifically the South African philosopher Bert Olivier and the Belgian/South African philosopher Joeri Schrijvers.

This reminded me of the conversation between Gilles Deleuze and Michel Foucault, entitled "Intellectuals and Power" (1977), in which they reflect on what an intellectual's roles and responsibilities are and how they are linked to the exercise of power. Although their arguments are more indirect than I have presented them here, they are nonetheless useful. With this in mind, I ask in this mini-dissertation:

- 1) What should the role of intellectuals be in public debate?
- 2) How can we think philosophically about the relationship between intellectuals and power in such debates?
- 3) How do these questions relate to the role of philosophy in thinking about events such as the pandemic?

Keywords: Covid-19 pandemic, Gilles Deleuze, Giorgio Agamben, power, Michel Foucault, public debate

Inhoudsopgawe

Opsomming en kernwoorde	2
Abstract and keywords	3
Inleiding	7
Hoofstuk 1: Die Covid-19-pandemie en die rol van die filosofie in die openbare debat rondom die pandemie: 'n Inleiding	7
1.1 Intellektuele en mag: 'n Kort inleiding	7
1.2 'n Oorsig van die Covid-19-pandemie	8
1.3 Navorsingsvrae	15
Hoofstuk 2: Die Covid-19-pandemie en filosofie van Agamben	17
2.1 Inleiding	17
2.2 Giorgio Agamben se filosofiese werk: <i>The State of Exception</i> (2005)	17
2.3 Agamben se verstaan van die gevolge van uitsonderingstoestande gedurende die Covid-19-pandemie	19
Hoofstuk 3: Antwoorde op Agamben	24
3.1 Inleiding	24
3.2 Agamben se verklarings van die Covid-19-pandemie en reaksies daarop, veral dié van Nancy, Rancière en Bratton	24
3.3 Agamben se <i>Homo sacer</i> (1998) en sy interpretasie deur Bert Olivier	29
3.3.1 Olivier se beskouing	30
3.4 Joeri Schrijvers se <i>Kritische Studie: De Filosoof en het Virus</i> (2021)	32
Hoofstuk 4: Intellektuele en mag	37
4.1 Inleiding	37
4.2 Deleuze en Foucault se dialoog oor "Intellectuals and Power" (1977)	37
4.2.1 Die effek van klimaat op die Covid-19-pandemie	40
4.2.2 Regse populisme en die Covid-19-pandemie	41
Hoofstuk 5: Gevolgtrekking	44
5.1 Inleiding	44
5.2 Lesse wat geleer moet word	45
5.3 'n Laaste woord oor Giorgio Agamben	47
Bronnelys	48

Inleiding

Die Covid-19-pandemie was 'n onsekere tyd vir almal. 'n Paar maande in die pandemie in het die filosoof Giorgio Agamben aangevoer dat die maatreëls wat deur regerings geïmplementeer is, insluitend sosiale distansiëring en die dra van maskers, “frenetiese, irrasionele en heeltemal ongeregverdigde noodmaatreëls is vir 'n beweerde epidemie as gevolg van die koronavirus” (Agamben, 2021a; eie vertaling). Onderskeie regerings alhoewel het breër spektrum maatreëls geïmplementeer t.o.v. die pandemie met sommige regerings baie strenger as ander. Agamben se kommentaar was dus nie op alle regerings ewe van toepassing en wydverspreid gewees nie.

Volgens Agamben was die koronavirus nie baie anders as griep nie, en was dit eintlik net 'n geleentheid vir die “media en owerhede” om “'n klimaat van paniek te versprei” wat hulle dan kon gebruik om 'n “uitsondering te skep, met ernstige beperkings op beweging” en 'n opskorting van die normale funksionering van lewens- en werksomstandighede in hele streke” (Agamben, 2020; eie vertaling). Dit het 'n aantal reaksies ontlok, veral deur die filosowe Jean-Luc Nancy en Benjamin Bratton, asook Jacques Rancière. Wat dalk meer opvallend is, is dat Agamben se polemie ook 'n wyer gehoor bereik het, spesifiek die Suid-Afrikaanse filosoof Bert Olivier en die Belgiese/Suid-Afrikaanse filosoof Joeri Schrijvers.

Die reaksies van hierdie filosowe val rofweg in twee kampe – alhoewel daar natuurlik nuanses is binne hierdie twee arbitrêre afdelings wat ek voorstel. Die eerste is diegene wat gevoel het dat regerings hul mag oorgesteek het en dat die reaksie op die pandemie nader aan iets soos 'n ‘plandemie’ (beplande pandemie) was wat vir staatsdoeleindes gebruik kon word. Die tweede groep filosowe verwys na diegene wat die pandemie ernstig opgeneem het en gewaak het teen die verspreiding van fopnuus en disinformasie. Opmerklik is dat al die filosowe wat hier genoem word – dié van die buiteland sowel as plaaslik – 'n sekere mate van aansien geniet en daarom ten minste 'n mate van mag in openbare debatte uitoefen. Dit het my laat dink aan die gesprek tussen Gilles Deleuze en Michel Foucault, getiteld “Intellectuals and Power” (1977), waarin hulle besin oor wat 'n intellektueel se rolle en verantwoordelikhede is en hoe dit gekoppel is aan die uitoefening van mag. Alhoewel hul argumente meer indirek is as wat ek dit hier gestel het, is dit nietemin nuttig, soos in Hoofstuk 4 aangetoon sal word. Met dit in gedagte, vra ek in hierdie mini-dissertasie:

- 1) Wat behoort die rol van intellektuele in openbare debat te wees?
- 2) Hoe kan ons die verband tussen intellektuele en mag in sulke debatte filosofer?
- 3) Hoe hou hierdie vrae verband met die rol van filosofie in denke oor gebeure soos die pandemie?

Dit is die navorsingsvrae wat hierdie skripsie sal aanspreek en probeer beantwoord. Dienooreenkomstig, lê ek my projek uit in Hoofstuk 1. Daarna gee ek 'n oorsig van Agamben se werk, asook sy aanvoerings gedurende die pandemie in Hoofstuk 2. In Hoofstuk 3 ontleed ek die reaksies op Agamben se polemie en in Hoofstuk 4 bring ek die bogenoemde in verband met Deleuze en Foucault se gesprek oor intellektuele en mag. Hoofstuk 5 is dan die gevolgtrekking van hierdie studie.

Hoofstuk 1

Die Covid-19-pandemie en die rol van die filosofie in die openbare debat rondom die pandemie: 'n Inleiding

1.3 Intellektuele en mag: 'n Kort inleiding

Soos die titel van hierdie studie aandui, ondersoek ek die rol wat sekere intellektuele gespeel het in die openbare debat rondom die Covid-19-pandemie en die mag wat hulle uitoefen wanneer hulle aan sulke besprekings deelneem. Baie lesers sal my titel herken as 'n verwysing na die gesprek tussen Gilles Deleuze en Michel Foucault, getiteld "Intellectuals and Power" (1977). Ek stel veral belang in 'n vroeë opmerking deur Deleuze waar hy aanvoer dat die verhouding tussen teorie en praktyk nie meer as diskreet gesien kan word nie. Praktyk, met ander woorde, kan nie meer bloot beskryf word as die "toepassing" of "gevolg" van teorie nie, maar is eerder as in 'n "gedeeltelike en fragmentariese" verhouding: 'n stel aflossings van een sfeer na 'n ander" (Foucault & Deleuze, 1977:205-206; eie vertaling). Dit verander die tradisionele rol van die intellektueel wat volgens Foucault op twee aspekte gegrond is: enersyds die persoon (gewoonlik 'n manlike persoon) se posisie of posisie in die burgerlike, kapitalistiese samelewing en sy gepaardgaande ideologieë; en, aan die ander kant, die mate waarin die persoon se diskoers 'n "bepaalde waarheid" openbaar (Foucault & Deleuze, 1977:207; eie vertaling). In ander woorde, waar tradisioneel die rol van filosofe was om 'n waarheid aan die samelewing bloot te lê wat hulle nie as sodanig gesien het nie, verklaar Deleuze en Foucault dat dié rol teen die laat 1970's verander het aangesien "die massas nie meer die intellektueel nodig gehad het om kennis op te doen nie" (Foucault & Deleuze, 1977:207; eie vertaling). Volgens Deleuze en Foucault is die filosofiese probleem dan eintlik een van mag. Soos Foucault dit duidelik stel is daar magstelsels wat hierdie soort kennis van die massas belemmer en ongeldig maak – en dit is 'n mag wat "diep en subtiel 'n hele samelewingsnetwerk binnedring" (Foucault & Deleuze, 1977:207; eie vertaling).

Alhoewel daar allermins steeds gesê kan word dat mag die samelewing en politieke verhoudings begrond, subtiel inlig en diagrammaties stratifiseer, het mag self 'n digitale transformasie ondergaan wat 'n ander soort mag aan mense gee via sosiale media-platforms. Die invloed wat hedendaagse intellektuele via sosiale media-platforms uitvoer het veral duidelik geword tydens die Covid-19-pandemie. My doel in hierdie studie is dus om na te dink oor intellektuele en mag asook die rol van filosofie in openbare debat. Ek doen dit met spesifieke verwysing na die filosoof Giorgio Agamben se aanlyn bewerings tydens die pandemie en reaksies hierop deur Jean-Luc Nancy, Benjamin Bratton en Jacques Rancière, alhoewel ek ook kyk na die wyer invloed van Agamben met verwysing na die Suid-Afrikaanse filosoof Bert Olivier en die Belgiese/Suid-Afrikaanse filosoof Joeri Schrijvers. Dit is belangrik om te beklemtoon dat die Covid-19-pandemie

veelvuldige debatte ontketen het, maar die punt is dat die woorde van mense in magisposisies, leiers en intellektuele etiese implikasies het wat ek in die laaste hoofstuk oorweeg met verwysing na die gesprek oor intellektuele en mag wat tussen Deleuze en Foucault gevoer is.

1.2 'n Oorsig van die Covid-19-pandemie

Pandemie-rampfleks is goed bekend. In byvoorbeeld *Outbreak* (1995)¹ is die basiese gegewe soos volg: Wanneer 'n dodelike virus, gedra deur 'n aaggasheer uit die Afrika-reënwood, die hele bevolking begin besmet, sukkel 'n handjie vol wetenskaplikes om 'n geneesmiddel te vind wat die gevolglike pandemie kan stuit. Sulke rolprente plaas die soeklig vir die gewone mens op straat op natuurrampe en berus gewoonlik op historiese gebeurtenisse en herhaalde nuusberigte daaroor. Daar is drie duidelik gedefinieerde pandemies wat oor 'n tydperk van meer as vyftig jaar voorgekom het: die sogenaamde Spaanse griep van 1918, die Asiatiese griep van 1957 en die Hongkongse griep van 1968. Veral die *New York Times*, die *London Times* en ander gewilde nuusblaaië het gereeld daaroor berig. Volgens Blakely (2006) het die sosiale konstruksie van griep met verloop van tyd verander en dié verandering word deur die massamedia weerspieël.

Van vroeg reeds het pandemies as vernietigende verskynsels die mensdom gefassineer en vreesbevange gemaak. Die vrees het egter gelei tot navorsingsprogramme oor pandemies deur onder meer organisasies soos die Wêreldgesondheidsorganisasie (WGO) en sentra wat spesifiek navorsing oor virusse en die bestryding daarvan doen, insluitende sentrums wat hulle toespits op die studie van eksistensiële risiko:

In recent years, an increasing interest in human extinction has given rise not only to bestselling novels, blockbuster Hollywood films, and computer games but also to preparedness policies. (Lynteris, 2020:1)²

Weens toenemende globalisering moet risikobestuur op globale vlak onderneem word. Gesondheidsbestuur is die sleutel tot kontemporêre optrede rakende aansteeklike siektes. Siektes wat verskyn of herverskyn, is dikwels nuut (bv. omdat nuwe stamme van 'n virus of 'n bakterie ontwikkel het) en/of word nie goed verstaan nie. Die bestuur van gesondheidsverwante krisisse deur wêreldgesondheidsorganisasies kan op verskeie maniere uitdagend wees:

¹ *Outbreak* is 'n Amerikaanse rolprent uit 1995 oor 'n mediese ramp. Die regisseur was Wolfgang Petersen en dit is gebaseer op Richard Preston se niefiksieboek *The Hot Zone* (1994). Die rolprent fokus op 'n uitbreking van 'n fiktiewe ebolavirus in Zaïre en later in 'n klein dorpie in Kalifornië, VSA.

² "In onlangse jare het 'n toenemende belangstelling in menslike uitwissing nie net aanleiding gegee tot topverkoper-romans, spoggerige Hollywood-rolprente en rekenaarspeletjies nie, maar ook tot paraatheidsbeleide" (Lynteris, 2020:1; eie vertaling).

Even during events where many of the scientific aspects of the disease are well-known (e.g. the West Africa Ebola outbreak of 2014), institutional, social, cultural and political contexts differ. (Bjørkdahl & Benedicte, 2019:12)³

Wanneer wêreldwye bedreigings oorweeg word, is daar verskeie rolspelers en belange wat na vore tree en teen mekaar afgespeel word. Volgens Afesorgbor *et al.* (2022) het die Covid-19-pandemie en die wêreldbeleidsreaksies hierdie aspekte van globalisering, met die bespreking van ekonomiese, sosiale en politieke aspekte, in verskillende grade getref. Vinnige besluite, wat dikwels skynbaar drakoniëse maatreëls ingestel het, is deur verskillende lande op verskeie maniere geïmplementeer; invloedryke standpunte en benaderings is verskillend opgeneem, wat op sigself probleme geskep het. Ideologieë en politiek het klaarblyklik die botoon gevoer. Dit het gehelp om in sommige gevalle 'n moderne staatsadministrasie op die been te bring wat die openbare fondse het om byvoorbeeld die gesondheidsdepartement van elke gebied te administreer, wat daartoe gelei het dat uitgebreide stelsels soos sanitasie en vullisverwydering ingestel is. Aangesien pandemies gewoonlik 'n langtermynverskynsel is, buit sommige regerings sulke noodsituasies uit vir uitgebreide gehoorsaamheid en onderdanigheid aan buitengewone maatreëls van die mense. By die skryf hiervan het die Wêreldgesondheidsorganisasie (WGO) pas verklaar dat ongeveer 6,37 miljoen mense sedert die uitbreking van Covid-19 hul lewens in die pandemie verloor het en dat samelewings se lewens daadwerklik verander is. Aan die begin van die pandemie, toe baie min inligting nog daaroor beskikbaar was, het die meeste regerings streng maatreëls getref om die verspreiding van die virus te bekamp. “Teen November 2020 het Covid-19 na byna elke land versprei, wat meer as 50 miljoen mense oor die wêreld heen geraak het en tot meer as 1,25 miljoen sterfgevälle gelei het. Meer as die helfte van die wêreld se bevolking is aan inperkings en gepaardgaande streng maatreëls onderwerp” (OECD Policy Responses to Coronavirus [Covid-19], 2020; eie vertaling). Daar is berig dat dit die eerste keer in die geskiedenis is dat sulke inkortingsmaatreëls op so 'n groot skaal toegepas is (OECD Policy Responses to Coronavirus, 2020).

Daar moet egter gesê word dat die rede hiervoor is dat die wêreld nog nooit so geglobaliseer en verbind was soos nou nie en pandemies het dus nooit met soveel gemak versprei soos die Covid-19-pandemie nie. Dit maak dus sin dat sulke inkortingsmaatreëls nog nooit op hierdie skaal toegepas is nie. Nietemin, dieselfde maatreëls is ook in die Spaanse griep van 1918 toegepas, maar groter getalle mense het destyds hulle lewens verloor. Daar word beraam dat ongeveer 500 miljoen mense, of een derde van die wêreld se bevolking, met hierdie virus besmet geraak het.

³ “Selfs tydens gebeurtenisse waar baie van die wetenskaplike aspekte van die siekte bekend is (bv. die Wes-Afrika Ebola-uitbreking van 2014), verskil institusionele, sosiale, kulturele en politieke kontekste” (Bjørkdahl & Benedicte, 2019:12; eie vertaling).

Die aantal sterftes wêreldwyd is op minstens 50 miljoen geraam (CDC, 2022). Die Spaanse griep het in die Verenigde State aangekom in 'n tyd toe nuwe vorme van massavervoer, massamedia, massaverbruik en massa-oorlogvoering die openbare plekke waar oordraagbare siektes kon versprei, aansienlik uitgebrei het. Gekonfronteer met 'n dodelike bevolkingsiekte, het openbare gesondheidsowerhede probeer om maatskaplike distansiëringsmaatreëls toe te pas op 'n ongekend intensiewe vlak.

Recent historical work suggests that the early and sustained imposition of gathering bans, school closures, and other social-distancing measures significantly reduced mortality rates during the 1918–1919 epidemics. (Tomes, 2010)⁴

Aangesien die Covid-19-pandemie die eerste pandemie in 'n baie lang tyd was, het regerings nouliks 'n handleiding vir die hantering van die uitbreking van Covid-19-virus gehad, nie teenstaande die feit dat baie mense hul lewens verloor het. Omdat ons in 'n geglobaliseerde tegnologiese era leef, is een groot verskil tussen die Covid-19-pandemie en vorige pandemies die geweldige hoeveelheid data wat op 'n ongekende skaal gegenereer en ontleed is. Natuurlik is data-insameling beide nuttig en uiters indringend. Shoshana Zuboff, in haar baanbrekende werk, *The Age of Surveillance Capitalism* (2019), voer oortuigend aan dat data op nuwe maniere vir massa- en individuele toesig gebruik word, terwyl hulle maniere herontdek vir kapitalisme om te floreer. Maar, soos Benjamin Bratton aanvoer, was data ook uiters nuttig tydens die pandemie. In sy woorde:

Cities and national governments that had well-structured data platforms and were able to sense relevant information, bring it to the fore, communicate in a credible and consistent way were able to get greater social buy-in for what would later become more ambitious forms of focused intervention. In countries that were less successful in this regard, where people had less trust in the veracity of the data, or why data matters at all, it became increasingly impossible to coordinate proper responses, leaving them with the worst combination of draconian and anarchic improvisations. (Bratton, 2021:30-31)⁵

⁴ “Onlangse historiese werk dui daarop dat die vroeë en volgehoue instelling van byeenkomsverbod, skoolsluitings en ander maatskaplike distansiëringsmaatreëls die sterftesyfers aansienlik verminder het tydens die 1918-1919-epidemies” (Tomes, 2010; eie vertaling).

⁵ “Stede en nasionale regerings wat goedgestruktureerde dataplatforms gehad het en relevante inligting na vore kon bring, [dit] op 'n geloofwaardige en konsekwente manier kon kommunikeer, kon groter sosiale inkoop kry vir later en meer ambisieuse vorme van gefokusde intervensie. In lande wat minder suksesvol was in hierdie verband, waar mense minder vertrouwe gehad het in die waarheid van die data, of waarom data hoegenaamd saak maak, het dit toenemend onmoontlik geword om behoorlike reaksies te koördineer, wat hulle met die ergste kombinasie van drakoniese en anargistiese improvisasies gelaat het” (Bratton, 2021:30-31; eie vertaling).

Met ander woorde, ten spyte van die probleme met data en die data-ekonomie – wat die verspreiding van fopnuus en disinformasie versnel – kan data, wanneer dit met sorg behandel word, in werklikheid 'n positiewe biopolitiek skep waarvolgens mense hulself nie as “individue” sien nie, maar in sosiale terme as 'n “populasie van nodusse en vektore” wat 'n “epidemiologiese gemeenskap” deel (Bratton, 2021:33; eie vertaling). Ongelukkig het die Covid-19-pandemie nie op sulke positiewe maniere plaasgevind nie – ten minste nie oral nie. Byvoorbeeld, Li Wenliang, die dokter wat heel eerste die koronavirus kon identifiseer (Žizek, 2020), is deur die owerhede in China gesensor. Wenliang het uiteindelik weens infeksie deur die virus gesterf en sy dood het wydverspreide woede ontketen. Om te help verseker dat ons nou in 'n beter posisie is om op 'n pandemie te reageer, sou ons vordering moes gemaak het in die dissiplines van onder andere kommunikasiekunde en politieke wetenskap wat kan ooreenstem met dié wat ons in epidemiologie gemaak het:

To put it plainly, we need not just to know the new virus that emerges, but also what new forms of communication and social interaction that have emerged since the last comparable crisis. (Bjørkdahl & Benedicte, 2019:5)⁶

Hierdie politiese tussenspel tussen lande moet ook bestudeer word. Die fokus moet nie net op die virus wees nie maar ook op die kommunikasie en interaksie tussen lande. Baie lewens is op die spel en die waarheid verskans himself dikwels tussen die “geraas” rondom vingerwys en vuilspel. Hierdie tussenspel moet ook bestudeer word en moet die mensdom voorbereid wees op die manipulasie van inligting – hoe om die tekens te lees en moontlik te voorkom kan ook sulke pandemies verkort en vinniger ware, egte en oop kommunikasie bevorder.

Die Covid-19-pandemie, wat die eerste keer aan die einde van 2019 in Wuhan, China, aangemeld is en daarna wêreldwyd versprei het, was die vyfde pandemie sedert die Spaanse griep van 1918. Koronaviruse (WGO, 2021) is 'n familie viruse wat siektes soos gewone verkoue, ernstige akute respiratoriese sindroom (EARS) en Midde-Oosterse respiratoriese sindroom (MORS) kan veroorsaak. Die meeste mense wat deur die Covid-19-virus (ernstige akute respiratoriese sindroom, koronavirus 2; afgekort tot EARS-KoV-2) geïnfekteer is, sal ligte tot matige respiratoriese siektes ervaar en herstel sonder dat spesiale behandeling nodig is. Data (WGO, 2021) toon dat die Covid-19-virus hoofsaaklik van persoon tot persoon versprei onder diegene in noue kontak (binne ongeveer ses voet, of twee meter) van mekaar. Die Covid-19-virus versprei maklik onder mense deur middel van respiratoriese druppels wat vrygestel word wanneer 'n

⁶ “Om dit duidelik te stel, ons moet nie net die nuwe virus wat na vore kom ken nie, maar ook watter nuwe vorme van kommunikasie en sosiale interaksie na vore gekom het sedert die laaste vergelykbare krisis” (Bjørkdahl, 2019:5; eie vertaling).

geïnfekteerde persoon hoë, nies, asemhaal, sing of praat. Hierdie druppels kan ingeasem word of in die mond, neus of oë van 'n naby persoon beland, en kan ook versprei van iemand wat geïnfekteer is, maar geen simptome ontwikkel nie. Dit word asimptomatiese oordrag genoem (WGO, 2021). Die Covid-19-virus kan ook versprei van iemand wat besmet is, maar nog nie simptome begin ontwikkel het nie. Dit word presimptomatiese oordrag genoem. Die virus kan ook versprei as jy aan 'n oppervlak raak met die virus daarop en dan aan jou mond, neus of oë raak, maar die risiko is laag.

Tekens en simptome van EARS-KoV-2-infeksie kan twee tot veertien dae ná blootstelling verskyn. Hierdie tyd ná blootstelling en voor simptome word die inkubasietydperk genoem. Die erns van Covid-19-simptome kan wissel van baie lig tot ernstig. Sommige mense toon dalk net 'n paar ligte simptome, terwyl ander weer erger simptome ervaar, soos kortasemheid en longontsteking, ongeveer 'n week nadat die simptome begin het. Ander kan egter ernstig siek word en mediese behandeling nodig hê. Ouer mense en diegene met onderliggende mediese toestande, soos kardiovaskulêre siektes, diabetes, chroniese respiratoriese siektes of kanker, is meer geneig om ernstige simptome te ontwikkel. Enigeen kan op enige ouderdom van Covid-19 siek word, party so ernstig siek dat dit tot die dood lei. Dit is ook moontlik om Covid-19-infeksie twee of meer keer op te doen.

Nie lank ná die uitbreek van die Covid-19-pandemie nie was skrikwekkende tonele wat aan die pandemierolprente herinner het, uit hospitale oor die wêreld heen 'n daaglikse werklikheid in die media. Dit was duidelik dat daar baie vrees was, maar terselfdertyd was daar aanlyn baie inligting oor die Covid-19-pandemie beskikbaar. Baie mense was nietemin oningelig en het gewonder wat volgende met hulle gaan gebeur. Sommige mense het gedink politieke leiers, tesame met intellektuele en wetenskaplikes, sal weet hoe om hierdie pandemie te bestuur en het gewag vir leiding en rigting. Ander mense wou weet wat dan met die wêreld se gesondheidsdienste fout is dat almal so deur die Covid-19-virus betrap is. Soos Žizek sê: “Die wêreld is onverhoeds betrap deur die Covid-19-katastrofe ondanks die feit dat wetenskaplikes geruime tyd reeds waarsku teen sulke pandemies” (Žizek, 2020; eie vertaling). Daar was 'n groot mate van onsekerheid oor die hele wêreld. Een aspek van pandemiese onsekerheid het betrekking op die Covid-virus self. Dit was nie in enige stadium van die loop van die pandemie duidelik hoe die siekte sou ontwikkel, of wat die uitwerking daarvan sou wees nie. Die belanghebbende partye en medici se betrokkenheid is gekenmerk deur allerlei onsekerhede wat nie altyd regstreeks op die pandemie betrekking gehad het nie:

It is the contention [...] that our pandemic perception and response is a messy blend of epidemiology and culture, medicine and politics, science and society. (Bjørkdahl & Benedicte, 2019:4)⁷

Waninformasie agente en eindtydprofete het egter dadelik begin met doemsvoorspellings, en sosiale media het daarna aanlyn internetveldtogte versprei ter wille van wins en eie roem. “Aanlyn platforms gebruik gerief en konnektiwiteit om die gebrek aan deursigtigheid in die insameling en manipulering van data te verberg om wins en individuele beheer te versterk” (Van Dijck, 2013; eie vertaling). Nuus media verkope het nuwe hoogtes bereik. Deur die grootste en bekendste aanlyn platforms het gebruik van sosiale media eksponensieel verhoog en is hulle as noodsaaklik geposisioneer in die hantering van die Covid-19-pandemie:

... the practices of technology companies [Facebook, Google, YouTube and Instagram] are often embedded in the realms of entrepreneurship, data governance and digital inequalities. (Cabalquinto & Ahlin, 2021:346)⁸

Finansiële gewin as motivering het 'n deurslaggewende rol gespeel in die betwisting en konflik wat rondom die Covid-19-pandemie ontstaan het. Die publiek, professionele persone en beleidmakers maak blykbaar dieselfde aannames ten opsigte van botsing van belange: dat diegene wat swig voor hul bevooroordeelde invloed 'n doelbewuste keuse maak om finansiële belange bo hul professionele verantwoordelikhede te plaas. By uitbreiding beskou ons diegene wat wel aan vooroordeel swig, as korrup. In werklikheid toon oorvloedige bewyse uit sosiale wetenskaplike navorsing dat invloed van belangebotsings dikwels op 'n onderbewuste en onopsetlike vlak plaasvind (Sah.2020), Dit is ook duidelik dat dit nie die eerste keer is dat die wyse waarop 'n pandemie hanteer word, die wêreld verander het nie. Shane Doyle (Frankema & Tworek, 2020) se artikel onthul byvoorbeeld hoe Uganda, een van die wêreld se episentrums van die MIV/VIGS-epidemie, die globale aansien van die Museveni-regime verbeter het deur sy praktiese benadering om die epidemie te bekamp. Uganda het 'n skenker-liefeling geword, nasionale heropbou bewerkstellig en daarin geslaag om internasionale gesondheidsbeleide te beïnvloed. Maar verkeerde inligting en disinformasie is slegs een aspek van die pandemie. Nog 'n aspek is duidelik die mate waarin regerings ingryp. Hoe vêr is die staat verantwoordelik vir die gesondheid van die bevolking, en is dwang geregverdig om nakoming van kwarantynmaatreëls en veldtogte vir openbare gesondheid te verseker? Dit is welbekend dat pandemies potensieel

⁷ “Dit is die bewering [...] dat ons pandemiese persepsie en reaksie 'n morsige mengsel is van epidemiologie en kultuur, medisyne en politiek, wetenskap en samelewing” (Bjørkdahl & Benedicte, 2019:4; eie vertaling).

⁸ “... die praktyke van tegnologiemaatskappye [Facebook, Google, YouTube en Instagram] is dikwels ingebed in die ryke van entrepreneurskap, databestuur en digitale ongelykhede” (Cabalquinto & Ahlin, 2021:346; eie vertaling).

baie vernietigende verskynsels is en gevolglik 'n somber stempel op samelewings se kollektiewe geheue kan afdruk (Luo *et al*, 2022). Histories, soos met die Spaanse griep, is dit ook juis sulke krisisse wat tot rewolusies op alle vlakke van samelewings tot gevolg gehad het. In ander woorde, die ernstige epidemie- en pandemiebedreigings is potensieel katastrofaal, dalk selfs meer as internasionale terrorisme:

The 2020 outbreak of coronavirus has terrified the world – and revealed how unprepared we are for the next outbreak of an infectious disease. Somewhere in nature, a killer virus is boiling up in the bloodstream of a bird, bat, monkey, or pig, preparing to jump to a human being. This not-yet-detected germ has the potential to wipe out millions of lives over a matter of weeks or months. That risk makes the threat posed by ISIS, a ground war, a massive climate event, or even the dropping of a nuclear bomb on a major city pale in comparison. (Quick, 2018:15)⁹

Een ding is seker: die Covid-19-pandemie gaan nie die laaste epidemie of pandemie wees wat hierdie planeet tref nie en die beste wat ons in die tussentyd kan doen, interim is om te probeer om beter voorbereid te wees vir die volgende pandemie, want:

The questions will be the same – what is causing the illness, where did it come from, can it be contained, who is at greater risk? (Lynteris, 2020:33)¹⁰

Die Covid-19-pandemie het opdringende (sometyds verborge), sosiale, politieke, ekonomiese en omgewingskwessies op die voorgrond geplaas. Oerwoude en die natuurlike habitat van diere en organismes word al hoe meer bedreig deur nog meer plek te maak vir menslike vooruitgang en dit veroorsaak verhoogde kontak tussen diere, mikroörganismes en die mens. Soönotiese patogene kan bakterieel, viraal of parasities wees, of kan onkonvensionele middels behels en kan na mense versprei deur direkte kontak met werweldiere of deur voedsel, water of die omgewing. “Die koste in lewens en ekonomiese omwenteling van toekomstige geheimsinnige siektes sal deels afhang van hoe vinnig ons die bedreiging kan opspoor en die vrae kan beantwoord” (Lynteris, 2020; eie vertaling). Ironies is die verspreiding daarvan deur ekonomiese globalisering vergemaklik:

⁹ “Die 2020 uitbraak van koronavirus het onthul hoe onvoorbereid ons is vir die volgende uitbreking van 'n aansteeklike siekte. Iewers in die natuur kook 'n moordvirus op in die bloedstroom van 'n voël, vlermuis, aap of vark, wat gereed maak om na 'n mens te spring. Hierdie kiem wat nog nie opgespoor is nie, het die potensiaal om miljoene lewens oor 'n kwessie van weke of maande uit te wis. Daardie risiko maak die bedreiging van ISIS, 'n grondoorlog, 'n massiewe klimaatgebeurtenis, of selfs die val van 'n kernbom op 'n groot stad bleek in vergelyking” (Quick, 2018:15; eie vertaling).

¹⁰ “Die vrae sal dieselfde wees – wat veroorsaak die siekte, waar het dit vandaan gekom, kan dit beperk word, wie loop die groter risiko?” (Lynteris, 2020:33; eie vertaling).

The virus may have emerged from wildlife reservoirs linked to environmental disruption, was transmitted to humans via the wildlife trade, and its spread was facilitated by economic globalization. (McNeely, 2021)¹¹

Volgens die WGO (WHO, 2022) is 'n soönose 'n aansteeklike siekte wat van 'n niemenslike dier na die mens oorspring. 'n Soönose verteenwoordig 'n groot openbare gesondheidsprobleem oor die hele wêreld as gevolg van ons noue verhouding met diere in die landbou, as metgeselle en in die natuurlike omgewing. Soönoses kan ook ontwigtings in die produksie van en handel in diereprodukte vir voedsel en ander gebruike veroorsaak. Die ironie is dat juis ekonomiese globalisering en vooruitgang verantwoordelik is vir kontak tussen mens en dier om meer voor te kom as ooit vantevore in menslike heugenis. Diere se habitat word daagliks vernietig in die naam van vooruitgang. Menslike vooruitgang en ontwikkeling is integraal tot die mensdom se bestaan, tog is dit hierdie selfde vooruitgang wat ook in sommige gevalle blootstelling aan nuwe gevare veroorsaak.

1.3 Navorsingsvrae

Wat op hierdie stadium duidelik moet wees is dat – omdat pandemies so maklik en vinnig kan versprei soos in ons hedendaagse samelewings – die eerste filosofiese aspek wat daarmee verband hou is wat dit sou beteken om 'n positiewe biopolitiek te skep. In die volgende hoofstuk beklemtoon ek die tweede filosofiese aspek wat verband hou met pandemies, naamlik die rol van filosofie in openbare debat, en veral die verhoudings tussen mag, intellektuele en die samelewing in die digitale era. Hierdie ondersoek is aangevoer deur die argumente wat filosowe aanlyn oor die Covid-19-pandemie aangevoer het, in besonder dié deur die Italiaanse filosoof Giorgio Agamben met betrekking tot sy werk, *The State of Exception* (2005). Sy opmerkings het talle reaksies op die pandemie deur openbare intellektuele, insluitende, maar nie beperk nie tot Jean-Luc Nancy. (Nancy *et al.*, 2022), Benjamin Bratton (2021) en Jacques Rancière (Dejean *et al.*, 2021) uitgelok. Wat opvallend was van hierdie openbare debatte was die kwaadaardige maniere waarop hulle binne die filosofiese gemeenskap versprei het – nie anders as die virulensie van die pandemie nie – en die onfilosofiese aard van sommige van die opmerkings, veral dié van Agamben wat, ver van iets soos 'n positiewe biopolitiek bevorder het, eintlik iets soortgelyk aan fopnuus of paranoïese samesweringsteorieë versprei het. Soos Bratton beweer het: “Philosophy

¹¹ “Die virus het moontlik uit wildreservoirs ontstaan wat verband hou met omgewingsontwigting, is deur die handel in wild aan mense oorgedra” (McNeely, 2021; eie vertaling).

failed the moment, sometimes through ignorance or incoherence, sometimes outright intellectual fraud” (Bratton, 2021a).¹²

Wat, dan, sal dit vir filosofie beteken om die mas op te kom? Wat behoort die rol van intellektuele in openbare debat te wees? Hoe kan ons die verband tussen intellektuele en mag in sulke debatte verstaan? En, ten slotte, hoe hou hierdie vrae verband met die rol van filosofie in die denke oor gebeure soos die pandemie? Dit is die navorsingsvrae wat hierdie skripsie sal aanspreek en probeer beantwoord. Om dit te doen, verskaf ek in die volgende hoofstuk ’n oorsig van Agamben se werk oor “uitsonderingstoestande” wat hy op die pandemie toegepas het.

¹² “Filosofie het die oomblik gefaal, soms deur onkunde of onsamehangendheid, soms deur volstreekte intellektuele bedrog” (Bratton, 2021; eie vertaling).

Hoofstuk 2

Die Covid-19-pandemie en filosofie van Agamben

2.1 Inleiding

In hierdie hoofstuk van die navorsing word die openbare debat bespreek wat tydens die Covid-19-pandemie tussen (sekere) filosowe gevoer is met die doel om spesifiek na te dink oor die mag wat uitgeoefen word deur intellektuele in openbare debat. Die navorsing fokus op die filosofie van Giorgio Agamben, sy werk oor uitsonderingstoestande en sy toepassing daarvan op die Covid-19-pandemie. Agamben vra na aanleiding van die Covid-19-pandemie, hoe regerings byvoorbeeld beweging kan beperk en mense in die samelewing kan verplig om maskers dra. Die meeste lande maak die een of ander soort voorsiening vir 'n noodtoestand waarin die persoonlike regte en vryhede van burgers steeds gewaarborg word, maar onderhewig aan redelike perke wat by wetgewing gestel word. Dit word in 'n demokratiese samelewing geregverdig deur die betrokke noodsituasie. Agamben voer egter aan dat sulke uitsonderingstoestande dan deur state gebruik word om nuwe norme te bepaal.

2.2 Giorgio Agamben se filosofiese werk: *The State of Exception* (2005)

Agamben se *State of Exception* is oorspronklik in 2005 geskryf en het aanvanklik gereageer op die aanval in September 2001 op New York en die nasleep daarvan in die VSA, veral die verordening van die Patriot Act waarvolgens die regte van vyande van die Verenigde State wegneem kan word. “Die VSA se ‘Patriot Act’ is deur die Amerikaanse Kongres aangeneem en op 26 Oktober 2001 verorden. Dit bepaal dat die prokureur-generaal enige vreemdeling in hegtenis kan neem wat *verdink* word van aktiwiteite wat die nasionale veiligheid van die Verenigde State in gevaar mag stel” (Agamben, 2005; eie vertaling). Wat dit in werklikheid beteken het was natuurlik dat die burgerregte van veral Moslem-mans wat verdink is van terrorisme ontnem kon word deur onwettige aanhouding in Guantánamo Bay. Tuis en oor die wêreld heen het Guantánamo Bay 'n simbool geword van die magsoorskryding deur regerings. Soos ons nou weet was

Die gevangenis en militêre kommissies by Guantánamo Bay, wat oorspronklik bedoel is om 'n ‘eiland buite die wet’ te wees waar terreurverdagtes sonder geregtelike proses aangehou en sonder beperking ondervra kan word, is katastrofale mislukking. (ACLU, 2022; eie vertaling)

Benewens onwettige aanhouding is talle aangehoudenes aan marteling en ander wrede behandeling onderwerp. In die historiese voorbeelde wat Agamben oorweeg het, vind hy dit nogal

ironies dat noodmaatreëls of wette wat ontwerp is om 'n liberale, demokratiese grondwet te beskerm, inderdaad ook maatreëls is wat demokratiese grondreëls kan wegneem juis ten einde die demokrasie te beskerm.

As we will see, the state of exception constitutes rather [...] an emptiness of law, and the idea of [...] a fullness of power must be considered a legal mythologeme analogous to the idea of a state of nature. (Agamben, 2005:5-6)¹³

Die term *volle magte*¹⁴ beskryf bowendien een van die uitvoerende gesag se moontlike wyses van optrede tydens die uitsonderingstoestand, maar dit val nie noodwendig daarmee saam nie. Dit is kwalik dieselfde as om veilig by jou huis te wees saam met jou familie, TV te kyk en steeds inkopies te doen en 'n normale lewe te lei met die wete dat wetgewing jou en jou familie beskerm teen sulke onwettige optrede. Agamben wys daarop dat die uitsonderingstoestand eintlik afkomstig is uit demokrasieë en nie diktature diktatorskappe nie en sowel wettig as onwettig kan wees. Agamben verseker ons dat regerings voorwendsels aangryp om alle moontlike uitsonderingstoestande te vestig – Agamben was gefassineer deur hierdie paradoks, naamlik hoekom demokrasieë hierdie oënskyklik bykomende wetlike maatreëls nodig het.

Wat Agamben hier toevoer is dat die inkorting van bestaande wetgewing in 'n spesifieke noodtoestand, byvoorbeeld die Covid-19-pandemie, 'n permanente bestaanstoestand in 'n samelewing kan veroorsaak, te meer as dit ideologies en polities so geformuleer word. Om sy argument te demonstreer, situeer hy dit histories met verwysing na die konsentrasiekamp, soos dié van die Spanjaarde in Kuba of die Britte in Suid-Afrika. Die konsentrasiekamp is vir Agamben (2005) die paradigmatische ruimte van hierdie nuwe politieke modulasie of reëling. Dit is die ideologiese ruimte wat oopgemaak word wanneer die uitsonderingstoestand die reël begin word. Die kamp was die mees absolute politieke ruimte wat ooit gerealiseer is, waarin *mag* niks anders nie as suiwer lewe konfronteer, sonder enige bemiddeling. Agamben haal Arendt aan, wat aanvoer dat die kamp die ruimte is *waarin alles moontlik gemaak word* (Agamben, 1998:19). Agamben vind die kamp in ruimtes soos die Stadio della Vittoria in Bari, waarheen duisende Albanese immigrante in 1991 gestuur is voordat hulle met geweld gedeporteer is, en die Vélodrome d'Hiver, waar Jode in 1942 aangehou is ná massa-arrestasies deur die Franse polisie voordat hulle na Auschwitz gestuur is (O'Donoghue, 2015:74). Agamben se ontleding van die proses waardeur die uitsonderingstoestand veralgemeen geraak het, toon egter dat ons opvatting

¹³ “Soos ons sal sien, is die toestand van uitsondering eerder [...] 'n leegheid van die reg, en die idee van [...] 'n volheid van mag moet beskou word as 'n regsmitologeem analoog aan die idee van 'n natuurtoestand” (*ibid.*: 5-6; eie vertaling).

¹⁴ Volgens Agamben (2005:6) beskryf die term *volle magte* een van die uitvoerende gesag se moontlike wyses van optrede tydens die toestand van uitsondering, maar dit val nie noodwendig daarmee saam nie.

van die kamp nie beperk moet word tot histories-geografiese gevalle nie. Die kamp, as die ruimte van die uitsondering, moet eerder verstaan word as 'n immer teenwoordige toestand wat potensieel binne die politieke bestel bestaan.

Writing of the Nazi State, Agamben argues that a transition has occurred, that the concentration camp system of 20th century totalitarianism is now the product of a 'willed' state of exception. It is thus the structure in which the state of exception [...] is realized normally. The sovereign no longer limits himself [...] to deciding on the exception on the basis of recognizing a given factual situation (danger to public safety): laying bare the inner structure of the ban that characterizes his power, he now de facto produces the situation as a consequence of his decision on the exception. (O'Donoghue, 2015:170)¹⁵

Wat Agamben aanvoer, met ander woorde, is dat uitsonderingstoestande dikwels 'n "fiksie" van die regering is wat daarop gemik is om 'n opening te skep waarvolgens die staat se oorskryding van mag geregverdig kan word op gronde van wettigheid.

In die volgende afdeling beskryf ek dan Agamben se toepassing van sy teorie van uitsonderingstoestande op die Covid-19-pandemie.

2.3 Agamben se verstaan van die gevolge van uitsonderingstoestande gedurende die Covid-19-pandemie

Die Covid-19-pandemie is met verskeie reaksies ontvang, wat wissel van absolute vertroue in regerings tot samesweringsteorieë. Vir Agamben was sommige maatreëls wat deur regerings geïmplementeer is, soos isolasie en die dra van maskers, "frenetiese, irrasionele en heeltemal ongeregverdigde noodmaatreëls [is] vir 'n vermeende epidemie weens die koronavirus" (Agamben, 2020; eie vertaling). Volgens hom is die "beweerde" pandemie deur "media en owerhede" gebruik om "'n klimaat van paniek te versprei" wat hulle dan kon gebruik om 'n "uitsonderingstoestand te skep", met ernstige beperkings op beweging en 'n opskorting van die normale "funksionering van lewens- en werksomstandighede in hele streke" (Agamben, 2020; eie vertaling). Dit moet egter hier gesê word dat hoewel daar 'n mate van konsensus was oor maatreëls wat deur regerings geneem moet word, oor die algemeen een of ander vorm van

¹⁵ "Agamben skryf oor die Nazi-staat en voer aan dat 'n oorgang plaasgevind het, dat die konsentrasiekampstelsel van 20ste eeuse totalitarisme nou die produk is van 'n uitsonderingstoestand. Dit is dus die struktuur waarin die uitsonderingstoestand [...] normaalweg gerealiseer word. Die soewerein beperk homself nie meer tot die besluit oor die uitsondering op grond van die erkenning van 'n gegewe feitelike situasie nie (gevaar vir openbare veiligheid), maar produseer eerder nou die situasie as gevolg van sy eie besluit" (O'Donoghue, 2015:170; eie vertaling).

bewegingsbeperking en die dra van maskers in openbare ruimtes, het dit ook verskil van land tot land.

In Swede is aanvanklik 'n heel ander benadering gevolg waar daar amper geen afsondering van besmette individue of inperking van die Sweedse bevolking was nie. Hulle doel was om op hierdie manier wat bekend staan as “kudde-immuniteit” te bereik. Dit is nie te sê dat hulle die bedreiging heeltemal geïgnoreer het nie. Alhoewel winkels en restaurante oop gebly het, het baie Swede tuis gebly – volgens opnames en selfoondata. Die Sweedse regering het einde Maart 2020 'n paar streng maatreëls getref, insluitende 'n verbod op byeenkomste van meer as 50 mense en besoeke aan verpleeginrigtings. Dit is in skrilte kontras met die Covid-19-inperkings van lande soos Nieu-Seeland, wat uiterste maatreëls getref het wat uitsondering van die bevolking betref. Alhoewel dit polities riskant was, het die Nieu-Seelandse regering in reaksie op die Covid-19-pandemie op 23 Maart 2020 *streng inperkingsmaatreëls in die land ingestel*. Hierdie inperking het daartoe gelei dat Nieu-Seeland tydens die pandemie een van die lande met die laagste aantal Covid-19-infeksies ter wêreld was:

On 23 March 2020, New Zealand committed to an elimination strategy in response to the coronavirus disease [...]. Prime Minister Jacinda Ardern announced that on 26 March, New Zealand would commence an intense lockdown of the country, the highest level of a four-level response framework. (Baker *et al.*, 2020)¹⁶

Regdeur 2020 is Nieu-Seeland voorgehou as een van 'n paar lande wat daarin geslaag het om die Covid-19-pandemie te beperk. Daar word algemeen aanvaar dat hierdie prestasie grootliks gespruit het uit die regering se besluit om die land se grense te sluit en om streng inperkings op sy inwoners af te dwing om oordrag na en in die samelewing te onderdruk. “Dramaties verskillend van die reaksie van die meeste hoë-inkomstelende, is wat bekend geword het as Nieu-Seeland se nul-Covid-benadering” (Baker *et al.*, 2020; eie vertaling). Gegewe al die uiteenlopende benaderings, kan dit moeilik wees om te bepaal wat die beste optrede was, veral aangesien lande in die sogenaamde globale Noorde baie anders lyk as lande in die globale Suide – wat bevolkingsdigtheid, heterogene toegang tot gesondheidsorg en lewenstandaard, ekonomies sowel as maatskaplik. Verskillende kwesbaarhede vir die SARS-CoV-2-virus (demografiese kriteria, verskillende komorbiditeitsyfers, ens.) en hierdie diversiteit van sosioëkonomiese toestande, soos werkloosheid oor plekke heen, het 'n merkwaardige rol gespeel, selfs ook op voedselproduksie. As gevolg van die pandemie word ons gevolglik ook gekonfronteer met 'n

¹⁶ “Op 23 Maart 2020 het Nieu-Seeland hom verbind tot 'n uitskakelingstrategie in reaksie op die koronavirussiekte [...]. Eerste Minister Jacinda Ardern het aangekondig dat Nieu-Seeland op 26 Maart met 'n intense sluiting van die land sal begin, die hoogste vlak van 'n viervlak-reaksieraamwerk” (Baker *et al.*, 2020).

ekonomiese krisis. Duisende wanhopige mense oor die wêreld heen kan nie werk kry nie en sit gestrand en oorbluf, werkloos en sonder inkomste. In die vroeë fase van die pandemie is digbevolkte stedelike gebiede die swaarste getref, maar in die tweede helfte van 2020, en in 2021, het die Covid-19-pandemie na minder digte streke in sommige lande versprei. In arm lande waar meeste van die bevolking onder die broodlyn lewe, byvoorbeeld in Indië, het die eksodus van veral arm mense uit hulle stedelike habitat Bybelse proporsies aangeneem as gevolg van werkloosheid en intimidasie in die stede, met die ironiese gevolg dat fisiese distansiering, afgedwing deur wetgewing, daartoe gelei het dat sommige mense gedwing is om in klein, verkrampde ruimtes saam te drom (*Financial Times*, 2020). In sommige ryk lande, daarenteen, beteken die toename in bevolking ook langer lewensverwagting en 'n toename in die aantal bejaardes en, in die algemeen, mense in gevaar. Met ander woorde, daar was allermins eenvormigheid of 'n definitiewe, enkele korrekte benadering tot Covid-19-inperkings.

Hierdie mini-dissertasie kyk na moontlike antwoorde op Agamben se argument dat die Covid-19-pandemie geëskap is om uitsonderingstoestande te produseer. Dit is my argument in hierdie verhandeling dat Agamben se begrip van die pandemie as 'n uitgelokte noodtoestand suggereer dat hy die noodtoestand as 'n beplande regulatoriese meganisme sien wat mense se lewensuitkyk en aktiwiteite moduleer. Hoewel Agamben se kommentaar as oordrewe en sameswerend gekritiseer is, spruit dit voort uit die konstitusionele konsep wat hy ontwikkel het vanaf die eerste volume van sy reeks *Homo Sacer* (1998). Sentraal in hierdie argument van Agamben is die onderwerping van lewe aan soewereine mag in die Westerse politieke tradisie. Dit is dus kwalik verbasend dat Agamben die Covid-19-pandemie sou beskou as die paradigmatische geval van uitsonderingstoestande. Maar is Agamben se verklarings foutief soos verskeie ander filosowe aangevoer het? Om dit beter te verstaan help dit om sy argument noukeurig te bestudeer.

In sy eerste plasing in *Quodlibet*, op 26 Februarie 2020, skaars 'n paar maande in die pandemie in, maak Agamben die gewaagde bewering in sy opskrif dat die "epidemie" –let op sy gebruik van 'epidemie' eerder as 'pandemie' – geskep is. Om sy argument te ondersteun vergelyk hy die koronavirus met longontsteking en dié se hospitalisasiestatistieke. Sy redenasie is dat soortgelyke virusse hospitalisasie benodig, so daar is min bewyse dat die koronavirus uniek is. Hy voer dan aan dat:

If this is the real situation, why are the media and authorities trying to spread a climate of panic, causing a real state of exception, with serious restrictions on movement and a

suspension of the normal functioning of living and working conditions in entire regions?
(Agamben, 2021a)¹⁷

Met wat ons weet van Agamben se teorie van uitsonderingstoestande in gedagte, sien ons dat sy argument dat die pandemie wel daar is om die skepping van uitsonderingstoestande te regverdig afdank van die idee dat sekeres geskep of fiktief is. Dit is nie net 'n tendensieuse aanspraak nie, maar een met ernstige gevolge – ten minste in akademiese kringe – aangesien Agamben hoë status geniet. Dit is presies waarna Deleuze verwys as die eenvoudige toepassing van 'n teorie in 'n totaliserende manier – en dit is hierdie totaliserende skuif waarvoor hy en Foucault hul gesprek uitvoer. Volgens hulle is die probleem dat 'n totaliserende teorie nie voorsiening maak vir “die stryd teen mag” nie, waarmee hulle bedoel dat dit nie voorsiening maak vir “die onthulling en ondermyning van mag waar dit die mees onsigbare en verraderlikste is” (Foucault & Deleuze, 1977:208; eie vertaling). Dit was dalk nie Agamben se bedoeling nie. Ek sou redeneer dat ons kan aanvaar dat hy die teenoorgestelde in gedagte gehad het. Maar, soos Chantelle Gray aanvoer, is die probleem met hierdie soort redenasie dat dit:

...eerily echoes right-wing conspiracy talking points and references [especially those related to personal freedom] without grounded knowledge of either epidemiology or virology. (Gray, 2021:3)¹⁸

Dat hierdie proklamasies so vroeg in die pandemie gemaak is – toe min inligting beskikbaar was – is ook kommerwekkend aangesien dit onakkurate filosofiese praktyke en die nalatige beoefening van mag toon. In 'n latere plasing sou Agamben so ver gaan as om die entstof met “'n soort politieke-godsdienstige simbool wat daarop gemik is om diskriminasie onder burgers te skep” te vergelyk, en later in die stuk selfs met “'n virtuele geel ster” (Agamben, 2021; eie vertaling). So 'n aanspraak – wat eintlik gemik is om na diskriminasie te wys – ignoreer in werklikheid heeltemal wat Bratton 'n “immunologiese gemeenskap” noem wat “nie net regte op individuele privaatheid insluit nie, maar ook sosiale verpligtinge om deel te neem aan 'n aktiewe, planetêre biologiese gemeenskap. Dit is beslis 'n biopolitiek in 'n positiewe en projektiewe sin” (Bratton, 2021; eie vertaling). Verder, om die entstof te vergelyk met die kentekens – of ‘Geel Ster’ (“Yellow Star”) – wat Jode in die Nazi-besette Europa moes dra, is op sy beste aanstootlik. Anders as die Geel Ster wat bedoel was om Jode te identifiseer en hulle so uit te merk vir segregasie en

¹⁷ “As dit werklik die situasie is, waarom probeer die media en owerhede 'n klimaat van paniek te versprei en daarby 'n werklike uitsonderingstoestand veroorsaak deur ernstige beperkings op beweging en 'n opskorting van die normale funksionering van lewens- en werksomstandighede in hele streke?” (Agamben, 2020; eie vertaling).

¹⁸ “... regse samesweringspraatpunte en -verwysings [veral dié wat verband hou met persoonlike vryheid] weerklink sonder grondige kennis van epidemiologie of virologie” (Gray, 2021:3; eie vertaling).

diskriminasie, was die entstof bedoel om mense te red. Dit alleen wys 'n mate van die nalatigheid deur Agamben.

Voordat ek finale bewerings kan maak oor die rol van intellektuele in publieke debatte en hoe dit verband hou met die skep van 'n positiewe biopolitiek, en, meer spesifiek, die vraag beantwoord oor of Agamben wel sy mag as 'n intellektueel misbruik het aangaande die uitbreek van die Covid-19-pandemie soos verskeie ander filosowe aangetoon het, is dit nodig om dit naderby te bestudeer. Om hierdie kwessie verder te ondersoek, kyk hierdie navorsing in die volgende hoofstuk na 'n breë omvang van reaksies op die pandemie, insluitende dié van Nancy, Jacques Rancière en Bratton, sowel as die wyer invloed van Agamben se plasings met verwysing na die Suid-Afrikaanse filosoof Bert Olivier en die Belgiese/Suid-Afrikaanse filosoof Joeri Schrijvers.

Hoofstuk 3

Antwoorde op Agamben

3.1 Inleiding

In die eerste hoofstuk het ek 'n oorsig van die Covid-19-pandemie gegee om die kompleksiteit van die situasie te onderstreep en die navorsingsvrae van hierdie skripsie begin uiteensit, naamlik: 1) wat behoort die rol van intellektuele in openbaar debat te wees?; 2) hoe kan ons die verhoudings tussen intellektuele en mag in sulke debatte verstaan?; 3) en, laastens, hoe verbind hierdie vrae met die rol van filosofie in die denke oor gebeure soos die pandemie? In die tweede hoofstuk het ek Agamben se reaksie op die pandemie uiteengesit, aangesien dit sy opmerkings, sowel as dié van ander filosowe, was waaruit die sentrale vrae van hierdie studie ontstaan het. In hierdie hoofstuk sal ek die reaksies op Agamben ondersoek, insluitend dié van die Suid-Afrikaanse filosoof Olivier en die Belgiese/Suid-Afrikaanse filosoof Schrijvers.

3.2 Agamben se verklarings van die Covid-19-pandemie en reaksies daarop, veral dié van Nancy, Rancière en Bratton

In wat beslis 'n oormatige uitbreiding van sy werk was, het Agamben aangevoer dat die Covid-19-pandemie niks meer as 'n uitsonderingstoestand was nie, soos ons in Hoofstuk 2 gesien het. Volgens Agamben (2005) is 'n uitsonderingstoestand 'n stap wat regerings soms doen om gewone reëls vir die hele bevolking of dele daarvan op te skort, wat kan insluit dat mense se regte hulle ontnem word. Hieruit voortspruitend, en meer spesifiek, verskaf Agamben se navorsing 'n kritiese analise van en ondersoek na spesifiek kwalitatiewe, kultuur-historiese voorbeelde van die verskillende gebruike van 'n uitsonderingstoestand, soos die geval was met 9/11 en, voor dit, konsentrasiekampe. Die doel van hierdie hoofstuk is om Agamben se antwoorde binne 'n wye reeks reaksies te plaas en te vra: Wat was die rol van filosofie tydens die pandemie en watter mag het intellektuele in sulke interaksies?

In een van die eerste antwoorde aan Agamben, dekonstrueer¹⁹ sy vriend en mede-filosoof, Jean-Luc Nancy (2021), Agamben se argument noukeurig. Hy begin deur te sê:

Giorgio Agamben, an old friend, argues that the coronavirus hardly differs from a simple flu. He forgets that for the “normal” flu we have a vaccine of proven efficacy. [...] Despite

¹⁹ In die nie-filosofiese sin.

this, the “normal” flu always kills several people and the coronavirus for which there is no vaccine is obviously capable of a much higher mortality. (Nancy, 2020)²⁰

Nancy wys hier daarop dat daar wel 'n verskil tussen die koronavirus en die gewone griepvirus is en dat die maak van aansprake wat anders sê, voortydig is. Hy wys ook daarop dat, terwyl Agamben se argument is dat state allerhande regverdigings gebruik om uitsonderingstoestande te skep wat op bepaalde subgroepe in die samelewing gerig is, die situasie eerder soos volg is:

We must not be mistaken in our targets: an entire civilization is involved, there is no doubt about it. There is a kind of viral exception – biological, computer, cultural – that is pandemic. Governments are nothing more than sad executioners, and attacking them seems more like a diversionary manoeuvre than a political reflection. (Quoted in Ricco, 2020)²¹

In noukeurige oorweging – van sy vriend en die situasie – toon Nancy nie net dat Agamben se begrip van die situasie te maklik aan sy konsep van uitsonderingstoestand teruggelas word nie, maar ook dat daar 'n ander, meer siniese pandemie is wat ons almal raak omdat dit die sosiale wese, denke en die omgewing vernietig. Op hierdie manier weier Nancy dus om die Covid-19-pandemie tot 'n spesifieke – en bestaande – raamwerk te reduceer en neem eerder die nuwigheid van die situasie ernstig op. Wat ook belangrik is van Nancy se ingryping is dat vir baie mense om 'n ander siening ernstig op te neem, dit van iemand met ten minste dieselfde openbare aansien as Agamben moet kom. Nancy het sy vriend in die openbaar aangevat, maar hy het dit gedoen omdat hy verstaan het dat Agamben se woorde krag en invloed het. In 'n sekere sin demonstreer Nancy eintlik wat Deleuze bedoel wanneer hy sê:

We have no need to totalize that which is invariably totalized on the side of power; if we were to move in this direction, it would mean restoring the representative forms of centralism and a hierarchical structure. We must set up lateral affiliations and an entire

²⁰ “Giorgio Agamben, 'n ou vriend, voer aan dat daar amper geen verskil tussen die koronavirus en griep is nie. Hy vergeet dat ons vir 'normale' griep 'n entstof met bewese doeltreffendheid ontwikkel het. [...] Ten spyte hiervan kan 'normale' griep tot die dood lei – hoeveel te meer is dit dan waar wat die koronavirus betref waarvoor daar geen entstof is nie en wat dus natuurlik 'n veel hoër sterftesyfer tot gevolg sal hê” (Nancy, 2020; eie vertaling).

²¹ “Ons moet ons nie misgis oor die teikens nie: die hele beskawing is betrokke, daar is geen twyfel daaroor nie. Daar is 'n soort virale uitsondering – biologies, gerekenariseerd, kultureel – wat eintlik die pandemie is. Regerings is niks meer as laksmanne nie, en om hulle aan te val lyk meer na 'n afleidingsmaneuver as 'n politieke refleksie” (aangehaal in Ricco, 2020; eie vertaling).

system of networks and popular bases; and this is especially difficult (Foucault & Deleuze, 1977:212).²²

Dit wil sê, in plaas daarvan om terug te val op teorieë wat 'n situasie totaliseer en dus verteenwoordigend van almal word, pleit Deleuze vir 'n ander soort magsuitoefening: een wat transversaal eerder as hiërargies is. Deur nie die pandemie tot 'n bestaande raamwerk te reduceer nie, maak Nancy die debat oop eerder as om dit af te sluit, en nooi hy dus uit wat *nuut* is of dit wat *nog nie* gedink is nie.

As Nancy die eerste was wat gereageer het – en moontlik die goedgunstigste – was Bratton die luidrugtigste. In sy *Verso*-blog, onder die opskrif, “Agamben WTF, or How Philosophy Failed the Pandemic” (Bratton, 2021), beskuldig Bratton vir Agamben daarvan dat hy die pandemie spandeer aan die publiseer van “oor 'n dosyn hoofartikels wat die situasie afkeur op maniere wat ooreenstem met regse (en linkse) samesweringsteorieë”, alhoewel Bratton toegee dat Agamben se konsepte, insluitend “*homo sacer*, *zoë/bios*, uitsonderingstoestande” en so aan “aansienlik was”, maar dat dit moontlik per abuis ook gehelp het om “'n afgesaagde ortodoksie bedenklik van enige aanstellerige regeringsintervensie in die biologiese kondisie van die menslike samelewing as implisiet totalitêr” vas te lê (Bratton, 2021; eie vertaling). Met ander woorde, in plaas daarvan om elke nuwe situasie van regeringsingryping te oorweeg, het Agamben sy teorie van uitsonderingstoestande te maklik en kritiekloos op alle gevalle van staatsinmenging toegepas. As gevolg hiervan laat dit geen ruimte vir die teoretisering van iets soos 'n positiewe biopolitiek wat inklusief, materialisties, herstellend, en rasionalisties is nie. Vir Bratton dui die uitsluiting van nuwe denke daarop – indien nie direk nie, ten minste implisiet – dat Agamben moontlik sy mag as intellektueel misbruik het. In sy eie antwoord aan Agamben was Benjamin Bratton nie so diplomaties nie (en dit is die moeite werd om hier breedvoerig aan te haal):

Each short essay was more absurd and strident than the last. [...] Earlier this month, Agamben went all in, directly and explicitly comparing vaccine passes to Nazi ‘Juden’ stars. In a short piece called, “Second class citizens”, he connects the fates of those who refuse vaccination to that of Jews under fascism and concludes that “The ‘green card’ (Italy’s vaccine pass) constitutes those who do not have it in bearers of a virtual yellow star.” After picking up my jaw, I cannot help but compare Agamben’s analysis to that of QAnon-influenced United States congressperson, Marjorie Taylor Greene, who beat him

²² “Ons het geen nut daarin om dit wat aljimmers getotaliseer is aan die kant van mag te totaliseer nie; as ons in hierdie rigting sou beweeg, sal dit die herstel van verteenwoordigende vorme van sentralisme en 'n hiërargiese struktuur beteken. Ons moet laterale affiliasies en 'n hele sisteem van netwerke en populêre platforms opstel; en dit is veral moeilik” (Foucault & Deleuze, 1977:212; eie vertaling).

to the punch when she tweeted back in May that “Vaccinated employees get a vaccination logo just like the Nazi’s forced Jewish people to wear a gold star.” (Bratton, 2021)²³

In ander woorde, Agamben verwerp uitdruklik alle Covid-19-pandemiemaatreëls – tot die mate dat Agamben se gevolgtrekkings ooreenstem met dié van die Brasiliaanse populistiese president Jair Bolsonaro, wat die virus sien as ’n komplot deur tegnomediese globaliste om tradisionele gesag en natuurlike liggaamlike en kommunitêre samehang te ondermyn. Dit wil voorkom asof Agamben opsetlik sy standpunt wou stel en aktief in hierdie Covid-19-diskoers na vore wou tree; tog is dit terselfdertyd verhelderend om Agamben se grondliggende tekste te herlees teen die agtergrond van die pandemiestukke. Hoe dit ook al sy, die punt bly staan: hoewel daar ooreenkomste is tussen die pandemiebeperkings en uitsonderingstoestande, hulle kan bloot nie as dieselfde gesien word nie.

In sy boek *The Revenge of The Real: Politics for a Post-Pandemic World* (2021) oorweeg Bratton die oorsprong en gedoemde toekoms van Agamben se tradisie van negatiewe biopolitiek. Die term *biopolitiek* is natuurlik van Michel Foucault se werk afkomstig wat aanvoer dat:

Biopolitics emerged in the latter half of the eighteenth century as a new technology of power distinct from disciplinarity, but not excluding it – rather it dovetails into it and modifies it for the use of broader scale governance. (Foucault, 2004:242)²⁴

Dit wil sê, biopolitiek is ’n regeringsmiddel – wat Foucault nie net verstaan as verwysend na “politieke strukture of na die bestuur van state” nie, maar ook na die berekende maniere waarop dit die gedrag (gedrag en gewoontes) van mense rig (Foucault, 1982:790) – wat populasies reguleer deur te fokus op die normatiewe produksieliggame wat dit doen deur ondersoek, meting en analise op die vlak van die demografiese en statistiese. Negatiewe biopolitiek, soos Bratton verduidelik, lees dus “die geskiedenis van die biokrag van moderne epidemiologiese intervensie as ’n onderdrukkende hiërargiese en normaliserende diskursief-tegniese apparaat wat meedoënloos gekritiseer en nie aktief teëgestaan moet word nie” (Bratton, 2021:37). ’n Positiewe

²³ “Elke kort opstel was meer absurd en strak as die vorige. [...] Vroeër hierdie maand het Agamben entstowwe direk en eksplisiet met Nazi-‘Juden’-sterre vergelyk. Hy het selfs die lot van diegene wat inenting weier met dié van Jode onder fascisme vergelyk en tot die gevolgtrekking gekom dat die ‘groenkaart’ (Italië se entstofpas) soortgelyk is aan die Geel Ster [Yellow Star]. Nadat ek my kakebeen van die grond af opgetel het, kon ek nie anders as om Agamben se ontleding te vergelyk met dié van die QAnon-beïnvloede Amerikaanse kongreslid, Marjorie Taylor Greene, wat soortgelyke opmerkings kwyt geraak het, nie” (Bratton, 2021; eie vertaling).

²⁴ “Biopolitiek het in die latere helfte van die agtiende eeu ontstaan as ’n nuwe tegnologie van mag apart van dissiplinariteit, maar nie uitsluitend daarvan nie – eerder dat dit daarin swaelt en dit modifiseer vir die gebruik van ’n wyer skaal regering” (Foucault, 2004:242; eie vertaling).

biopolitiek, aan die ander kant, “is die rasionalisme van die lewendes, nie die dooies nie. Dit is 'n politieke en filosofiese verbintenis tot die werklike teen reaksionêre konstruktivisme en tradisionalistiese vitalisme” (Bratton, 2021:40; eie vertaling).

Volgens hierdie definisie beskou Bratton Agamben se reaksie op die pandemie as negatiewe biopolitiek. Dit spoor hom aan om te vra “hoeveel van die filosofiese tradisies waaraan Agamben oor die afgelope dekades verbonde was” opsy gesit moet word, aangesien baie van sy teorieë gesien kan word as “'n tradisionalistiese, kulturistiese, plaaslik ingebedde leerstellige gebou, wat die rituele betekenisvolheid van dinge teen die eksplisiete naaktheid van hul werklikheid beskerm” (Bratton, 2021:118-119; eie vertaling). Dit is inderdaad swaar kritiek. In werklikheid, vir Bratton (2021) is Agamben se pandemie-uitbarstings voor die hand liggend ekstreem, maar ook 'n voorbeeld van 'n breër mislukking van filosofie omdat dit as a studierigting geneig is om agterdogtig te wees “van doelgerigte kwantifisering, en [daarom] nie in staat om die epidemiologiese realiteit van wedersydse besmetting te verantwoord of om 'n etiek van 'n immunologiese gemeenskap te verwoord nie” (Bratton, 2021; eie vertaling).

Dit is natuurlik nie sonder goeie rede nie, maar dit lei soms tot oorveralgemening en oorbepaling van 'n situasie – soos ons met Agamben gesien het. As gevolg daarvan, Bratton is van mening dat niemand in die toekoms meer Agamben sal kan aanhaal sonder 'n vrywaringsklousule nie. “Dit is moontlik dat Agamben alles wat van sy reputasie as 'n openbare intellektueel oorgebly het, vernietig het met sy vele opruiende, delusionele en werklik verleentheidwekkende reaksies op die Covid-19-pandemie” (Bratton, 2021; eie vertaling). Dit wil nie sê dat sy woorde geen waarde het nie, maar dit word gekwalifiseer sal moet word.

Die laaste filosoof om te noem – ten minste in terme van meer direkte reaksies op Agamben – is Jacques Rancière, die bekende Algeryns-gebore Franse filosoof wie se boeke *The Ignorant Schoolmaster* (1987), *Hatred of Democracy* (2005) en *The Emancipated Spectator* (2008) insluit. In 'n ander *Verso*-blog word die vraag aan Rancière (2021) gestel of hy Agamben se kommer deel oor die moontlike voordele wat die sekuriteitsbedryf tot nadeel van samelewings se vryhede uit hierdie krisis kan trek. Rancière antwoord:

It seems to me that the situation of the pandemic actually proves the opposite of what some people try to demonstrate, namely this omnipresence of a security power controlling

minds and bodies. What the pandemic has produced is not so much a society of control as a society of dispersion. (Dejean *et al*, 2021)²⁵

Wat die pandemie opgelewer het, is in ander woorde nie soseer 'n samelewing van beheer nie, maar eerder 'n samelewing waarin mense meer en meer ontkoppel geraak het, wat beteken dat daar minder moontlikheid vir meningsverskille is. Dit is vererger deur die Covid-19-pandemie omdat mense nuwe “gewoontes van gehoorsaamheid eerder as gewoontes van opsluiting aangeleer het, wat moeilik sal wees om te ontwortel, aangesien ons voor die dood te staan gekom het waar ons dit nie verwag het nie” (Dejean *et al*, 2021; eie vertaling).

Vir Rancière is die konsensus rakende die Covid-19-maatreëls grootliks 'n konsensus sonder onderliggende toestemming. Hy voer dus aan dat die komende uitdaging sal wees om weer kollektief dissensus te produseer en te handhaaf.

'n Mens kan hier vra of Rancière nie ook op sy ouer verwysingsraamwerke staatmaak en dit bloot op die pandemie toepas nie – veral wat *dissensus* betref. Die belangrikste verskil, sou ek voorstel, is dat, anders as Agamben, Rancière nie die pandemie tot onenigheid verminder nie, maar eerder sien dat geleenthede vir kollektiewe onenigheid besig is om te kwyn.

In die volgende afdeling kyk ek na die wyer invloed van Agamben se plasing.

3.3 Agamben se *Homo sacer* (1998) en sy interpretasie deur Bert Olivier

Bert Olivier (2022a), 'n Suid-Afrikaanse filosoof en intellektueel, benader die Covid-19-pandemie deur die lens van Agamben se boek *Homo sacer*. Agamben se nuwe argumente oor inperkings weens die Covid-19-pandemie is deels gegrond in dié boek wat hom een van die bekendste mense in die filosofiese akademie gemaak het. Beide Agamben en Olivier het baie invloed in hul onderskeie sfere. Hulle opinies en wat hulle sê, kan in werklikheid 'n ernstige uitwerking hê op samelewings en byvoorbeeld mense se gesondheid. Om Agamben spesifiek beter te verstaan moet ons primêre konsepte in sy teorie van *Homo sacer* eenvoudig uiteensit. Dit vorm die basis van Agamben (1998) se latere werke. Dit wil nie sê dat mense nie hul sienings kan verander nie, maar dit lyk egter of Agamben sy moderne werk en huidige uitlatings wil aanpas by *Homo sacer*-matriks. Die basis van Agamben se eerste belangrike werk is sy teorie van *Homo sacer* – 'n

²⁵ “Dit lyk vir my asof die situasie van die pandemie eintlik die teenoorgestelde bewys van wat sommige mense probeer demonstreer, naamlik hierdie alomteenwoordigheid van 'n sekuriteitsmag wat gedagtes en liggame beheer. Wat die pandemie opgelewer het, is nie soseer 'n samelewing van beheer nie maar 'n samelewing van verstrooiing” (Dejean *et al*, 2021; eie vertaling).

konsep wat verband hou met vier ander konsepte, naamlik soewereine mag en naakte lewe, asook bios en zoe.

Soos ons in 'n vorige hoofstuk gesien het, is biopolitiek 'n vorm en tegniek van *regering* wat bevolkings reguleer deur te konsentreer op die produksie van normatiewe liggame in vergelyking met ondersoek, meting en analise op die vlak van die demografiese en statistiese. Wat ons dus sien, is 'n "toename in die belangrikheid van die nasie se gesondheid en biologiese lewe as 'n probleem van soewereine mag" (Agamben, 1998:3). Om te verstaan hoe soewereine mag verband hou met naakte lewe, merk Agamben op dat die twee terme gebruik is om die idee van lewe uit te druk, naamlik "zoe", wat die eenvoudige feit uitgedruk het om in gemeenskap te leef saam met alle lewende wesens (diere, mense of gode), en "bios", wat die vorm of manier van lewe aangetoon het wat eie is aan 'n individu of 'n groep" (Agamben, 1998:1; eie vertaling). Soewereine mag vestig en handhaaf homself deur "biologiese lewe in die middel van sy berekeninge" te plaas (Agamben, 1998:6; eie vertaling), wat beteken dat die 'goeie lewe' homself instel deur die gelyktydige uitsluiting en insluiting van naakte lewe. 'n Ander manier van dink hieroor is dat die "inklusiewe uitsluiting" van zoe die wyse is waarop soewereine mag die "fundamentele kategoriepaar van Westerse politiek" skep. Dit is anders as wat 'n mens sou dink - veral as ons na ons hedendaagse politieke dilemmas kyk – "nie dié van vriend/vyand is nie maar dié van naakte lewe/politieke bestaan, zoe/ bios, uitsluiting/insluiting [nie]" (Agamben, 1993:8; eie vertaling). Wat ons dan hier sien, is dat zoe en bios in 'n paradoksale posisie staan want politieke regte benodig in der werklikheid die institusie van naakte lewe. Hoewel dié teoretisering nou verbind is aan biopolitiek (Foucault, 1979) – politieke beheer oor naakte lewe wat noodwendig die politieke beheer van die lewe en die dood beteken – is Agamben besig om Foucault se idee van biopolitiek en biokrag te verbuig om naakte lewe in te sluit.

3.3.1 Olivier se beskouing

Bert Olivier (2022a) beskou in sy artikel "Beyond Agamben's 'Homo Sacer' – the 'pandemic' as final reduction of humanity to 'bare life'" die Covid-19-pandemie deur die lens van die konsep van *Homo sacer*, soos uitgewerk deur Agamben (1998). In antieke tye is die beginsel van die *heilige mens* ingeroep in gevalle waar iemand vrygestel is van rituele offers, maar terselfdertyd as *naakte lewe* gesien is en vir teregstelling geskik was. Agamben voer aan dat die sfeer van *heilige lewe* sedert antieke tye geweldig gegroei het in soverre die moderne staat hom die reg toe-eien om biopolitieke mag oor naakte lewe uit te oefen. Die kollig val veral op die gebiede waarin ontluikende naaktelewepraktyke opgespoor kan word, naamlik *oorsprong van die virus, dodelike entstowwe*, en *gemanipuleerde ekonomiese ineenstorting*. In die lig van toenemende bewyse word aangevoer dat hierdie praktyke die idee van *Homo sacer*, naakte lewe en die gepaardgaande biopolitieke en farmakologies-politieke praktyke tot ongekende vlakke van verdorwenheid neem (Olivier, 2022a). Dit is duidelik dat Olivier deur Agamben beïnvloed is en

dat hy in werklikheid insgelyks foutiewe argumente aanvoer deur filosofiese taal te gebruik om sy siening te bevestig. Olivier gaan so vêr as om die pandemie 'n "plandemie" [beplande pandemie] te noem wat deur die middel van inligting- en kommunikasie-verdeling aangeblaas word (Olivier, 2022b). Volgens Olivier leef ons teenswoordig in 'n wêreldkonteks waarin samelewings grootliks uitgelewer word aan mediamaatskappye wat amptelik goedgekeurde nuus oor alle aspekte van die Covid-19-pandemie versprei. Die internet wat hierdie hegemonie van die hoofstroommedia moontlik maak, laat egter ook *alternatiewe* nuusbronne toe om gesensorde nuus en kritiese opinies te versprei sodat 'n mens 'n inligtings- en kommunikasie-verdeling sien op 'n skaal wat ongekend is. Paradoksaal genoeg blyk dit dat Olivier self die prooi van samesweringsteorieë oor die pandemie geword het, ten minste tot 'n mate ingelig deur Agamben se vroeë aanlynplasinge.

Om sy punt te beredeneer, verwys Olivier (2021a) na die Noord-Gautengse hooggeregshof se bevinding dat groot dele van die Suid-Afrikaanse inperkingsreëls ongrondwetlik (Lawcite, 2021) was. Dit moet gesê word dat hierdie hoofsaaklik na die sigaret- en drankverbod in Suid-Afrika verwys. Die einste feit dat die regering, nadat hy die Grondwet vir alle praktiese doeleindes opgeskort het, sy rug volgens Olivier (2021a) op hierdie uitspraak gedraai het en steeds voortgegaan het om, deur middel van allerlei meganismes en taktieke, Suid-Afrikaanse burgers te teister en te dwing om op te tree op spesifieke maniere, is 'n duidelike blyk dat die samelewing gereduseer is tot naakte lewe, wat vasgemaak kan word soos dit die staat behaag. Dit wil nie sê dat hierdie navorsing meen dat regerings die grense van hul gesag oorskry het nie; regerings wat egter wel die grense oorskry het, soos die Suid Afrikaanse verbod op die verkoop van tabak, moet nie met idees van intellektuele soos Olivier se konstruk van 'n "plandemie" verwar word nie. Beide Agamben en Olivier se redenasie volg die redenasies van samesweringsteoretici. Ons is gemaak van krom hout, soos Kant gesê het (Kuehn, 2001). Ek dink wat Kant hierdeur probeer sê is dat die mens nie perfek is nie, ns is geneig tot vooroordele en verstandelike kortpaaie, want evolusie het ons toegerus met 'n intuïtiewe denkapparaat wat nie pasgemaak is vir die moderne wêreld van wetenskap en tegnologie nie.

Fortunately, however, evolution has also given us reason, that is the ability to distance us from ourselves, and to think critically and scientifically, so that we can shield ourselves against mental shortcuts and recognize our own prejudices. (Stanovich, 2016)²⁶

Wetenskaplikes se motief vir ondeursigtige navorsing mag dalk nie noodwendig wees vir finansiële gewin altyd nie – maar dalk vir roem. En laastens, korrelasie impliseer nie

²⁶ "Gelukkig het evolusie egter ook vir ons rede gegee, dit is die vermoë om afstand van onself te neem en om krities en wetenskaplik te dink sodat ons onself teen verstandelike kortpaaie kan beskerm en ons eie vooroordele kan herken" (Stanovich, 2016; eie vertaling).

oorsaaklikheid nie. Om die aard van dinge aan die lig te bring, het 'n mens eksperimentele en statistiese metodes nodig (Hübl, 2020). Wat kommerwekkend is oor Olivier se produktiewe uitset sedert die begin van die pandemie – alles gesentreer op idees van die 'pandemie' – is die wye invloedssfeer wat hy in Suid-Afrika het. Dit is eintlik selfs moeilik om hierdie kritiek te skryf aangesien ek self baie by hom geleer het oor die jare. Dat hy filosofiese raamwerke gebruik om sy standpunt te regverdig, laat my ook dink oor wat Bratton oor Agamben gesê het: dat sy werk nooit weer sonder 'n vrywaring aangehaal kan word nie.

Hierna ondersoek ek hoe mag gemanipuleer kan word om mense om die bos te lei en die waarheid te verskans.

3.4 Joeri Schrijvers se *Kritiese Studie: De Filosoof en het Virus* (2021)

Hoe word mag dan gemanipuleer om mense se sienings en emosies te lei en hoe, indien wel, hoe dit verband hou met die mens se idees van waarheid. Joeri Schrijvers se artikel “Kritiese Studie: De Filosoof en het Virus” (2021) gaan van die veronderstelling uit dat selfoorskating die filosofie ook nie gespaar word nie. In Schrijvers (2021) se artikel rapporteer sommiges 'n sekere eksistensiële onthulling, 'n ontwaking vir die wisselvalligheid van ons bestaan. Hierdie kritiese studie van Schrijvers probeer om verbande te lê tussen uitsprake oor die Covid-19-pandemie deur intellektuele filosowe soos Slavoj Žižek, Jean-Luc Nancy, Giorgio Agamben, Bruno Latour en Peter Sloterdijk, en hoe hul gedagtes en publikasies oor die Covid-19-pandemie dikwels baie uiteenlopende reaksies uitgelok het. Agamben, weereens, staan volgens Schrijvers (2021) tussen almal uit in sy opspraakwekkende uitsprake oor die Covid-19-pandemie. Schrijvers voer aan dat dit nie 'n

oordrywing is om te sê dat hierdie uitsprake van Agamben baie regdenkende tydgenote laat lag en verstom het. Frases soos 'die uitvinding van 'n epidemie' spreek boekdele: die virus sou byvoorbeeld 'nie meer as 'n griep' wees nie, sameswerings word gesmee en Agamben is ook gekant teen die afstandsonderrig wat wêreldwyd plaasgevind het. (Schrijvers, 2021:518; eie vertaling)

Tog bied Agamben ook argumente aan wat definitief die moeite werd is om oor te besin. Agamben wonder byvoorbeeld hoekom daar so min weerstand in die wêreld en veral Europa was teen die soms nodige, maar soms ook verbysterend drakoniëse maatreëls. Volgens Schrijvers (2021) laat dit 'n mens inderdaad dink dat 'n samelewing [Europa] wat tot onlangs nog *die geloof in die politiek* genoem is, verlore gegaan het sonder te veel gemor, en die uiterste maatreëls slaafs navolg terwyl daar partykeer geen wettige basis vir die maatreëls was wat ingestel is nie. By verskeie geleenthede wys Agamben op die einde van wat hy *burgerlike demokrasie* noem, wat verder weggekalwe word deurdat die uitvoerende gesag die wetgewer opsy geskuif het. “Dit vernietig *de*

facto die skeiding van magte en dit is uiteindelik onduidelik of ons nog te doen het met 'n demokrasie wat na despotisme gly of, nog erger, reeds in 'n totalitêre staat beland het" (*ibid.*, 2021:519; eie vertaling). Volgens Schrijvers (2021) is Sloterdijk een van die min denkers vandag wat in hierdie ontleding by Agamben aansluit. Sloterdijk is meer gematig as sy kollega Agamben wanneer hy sê dat 'n diktatuur in en deur die moderne skeiding van magte "niesonder meer moontlik sal wees nie". Tog kan die oppergesag van die reg in gevaar wees wanneer 'n regering toenemend deur verordeninge gedoen word. Vir Agamben (*ibid.*) is die politieke gevolge van die korona-beleid onberekenbaar, veral noudat die uitvoerende gesag homself toenemend toelaat om voordeel te trek uit die wetenskap, en meer spesifiek die medisyne. Agamben is hoofsaaklik gemoeid met die regering se betrokkenheid by die gesondheid van burgers. Volgens Agamben gaan hierdie "godsdienste van gesondheid" uiteindelik nie meer oor bloot herstel met behulp van eenmalige medikasie of terapie nie; epidemies gaan meer en meer oor politiek en oor die verpligting om samelewings altyd gesond te bestuur. So kommerwekkend soos sommige van sy idees is, lyk Agamben ernstig in sy beslis weetgierige raam van die pandemie. Schrijvers sit dit so uiteen: "Daardeur lyk dit of hy hom skuldig maak aan 'n soort filosofiese tonnelvisie wat hom verhoed om sekere idees te skat, byvoorbeeld dat "die 'epidemie' in die eerste plek 'n politieke konsep is" (Schrijvers, 2021:522; eie vertaling). Myns insiens is dit nie 'n waarskuwing van iets wat kan kom nie; dit is inderdaad iets wat Agamben reeds in die realiteit van vandag sien en wat hy as waar beskou. Vir Schrijvers laat Agamben se filosofie hom nie toe om hom voldoende te distansieer van die heeltemal nuwe situasie wat die koronavirus vir sowel die administratiewe elite as die landsburgers meegebring het nie. Gevolglik lyk dit of Agamben werklik die spoor byster geraak het. Natuurlik is niks wat in menswees gegrond is, vreemd aan die filosoof nie en Agamben is nie die eerste denker wat sy persoonlike filosofie of sienswyse vir die werklikheid aanvaar nie (*ibid.*; eie vertaling). Sloterdijk vergelyk die ligging van 'n mens se bestaan binne 'n allesomvattende konteks met die bewoning van 'n *sfeer*, 'n gebruiklike term. Sulke ruimtes van naasbestaan vang die mate vas waarin ons individuele lewens onderling binne 'n gedeelde omgewing verwant is. Soos hy dit beskryf, is ons ware toestand in die wêreld omhul, is ons saam in 'n gemeenskaplike koepel van bestaan.

Each individual must come to a decision in the face of the absurdness of reality. In Sloterdijk's terms, this risks being reduced to a resolve to make peace with one's lot within the sphere one inhabits. (Brittain, 2020)²⁷

²⁷ "Elke individu moet tot 'n besluit kom in die gesig van die absurditeit van die werklikheid. In Sloterdijk se terme, waag dit om gereduseer te word tot 'n voorneme om vrede te maak met een se lot binne die sfeer wat hy bewoon" (Brittain, 2022; eie vertaling).

Schrijvers kyk ook na wat ander filosowe te sê gehad het, insluitend Nancy. In 'n stuk gedateer 25 Maart 2020, onmiddellik ná die eerste inperking in Europa, beskryf Nancy die koronavirus as 'n "kommunovirus": die virus bind en "kommunikeer" ons (*ibid.*, 2021: 523; eie vertaling). Vir Schrijvers, soos Sloterdijk, plaas die Covid-19-virus ons op gelyke voet en kom ons in 'n gemeenskaplike front byeen. Dit gebeur deur die isolasie van almal, maar dit is slegs 'n paradoksale manier om uitdrukking te gee aan die gemeenskap. Alhoewel dit in 'n sekere sin waar is, laat die lewe in die globale Suide 'n mens sien dat dit egter nie in 'n absolute sin waar is nie. Beslis armer gemeenskappe het baie meer gesukkel en het nie noodwendig gemeenskap met mense uit verskillende klasse geniet nie. Nietemin, volgens Schrijvers (2021) kan die mens net uniek wees te midde van alles. Dit is wat die mens se mees intieme gemeenskap maak: die gedeelde betekenis van ons uniekheid. Die Covid-19-pandemie het die dood in die midde van almal gebring en buiten hierdie morbiditeit van Nancy is dit vir Schrijvers (2021) belangrik dat ons hier terugkeer na die filosofie van Nancy, wat in sy laaste groot studie van die gemeenskap kameraadskap as die haalbaarste en edelste van die menslike bestaan in die samelewing bevestig en op 'n manier hervestig. Tog is dit volgens Schrijvers (2021) inderdaad moeilik om Nancy van 'n holistiese naïwiteit te beskuldig, al herinner die Covid-19-virus die mens aan sy eie interafhanklikheid van andere. Hierdie interafhanklikheid is 'n term wat ook in die filosofie van Bruno Latour gereflekteer word. Nancy staan 'n lewe voor wat nooit verpolitiseer kan word nie, maar tog vry is van biopolitieke inmenging, of ten minste nooit ten volle daarin geabsorbeer word nie. Volgens Schrijvers (2021) kan vir eers gesê word dat waar Agamben 'n lewe vrees wat heeltemal verpolitiseer is, is Nancy se denke amper die spieëlbeeld daarvan.. Vir Nancy is die lewe immuun teen 'n volledige reduksie tot 'n suiwer natuurlike of kulturele verskynsel (*ibid.*). Nancy se konstruktivistiese benadering sien die werklikheid as sosiaal gekonstrueerd. Ons moet egter in gedagte hou, meen Nancy, dat siektes nie meer iets natuurliks en iets individueels is nie, maar nog altyd in sosiale konstruksies ingebed was.

Schrijvers (2021) vra wat die samelewing dan nou te doen staan as dit ten minste voorlopig moet leer om met die koronavirus saam te leef en weer 'n samelewing te begin. Volgens Schrijvers sal die samelewing sy antwoorde op hierdie vrae moet soek in 'n vergelyking van Nancy se werk met dié van die Sloweense filosoof Slavoj Žižek. Schrijvers (2021) het reeds gewys op Nancy se apokaliptiese metafore: oorskat die filosowe hul eie belang as hulle altyd hul eie era as die begin van 'n nuwe era bestempel of as hulle te veel van filosofie verwag? "Daar word van filosofie verwag, voer Nancy aan, om 'n greep op die werklikheid te kry, terwyl die enigste ding wat filosofie kan leer, is dat die werklikheid ons altyd ontwyk" (Schrijvers, 2021:530; eie vertaling). Žižek wys op die behoefte aan filosofie in 'n tyd toe, soos Nancy ook gesê het, "die pandemie nie net sosiale en ekonomiese konflikte na vore gebring het wat in elk geval reeds onder die oppervlak gewoed het nie, maar dat die Covid-19-pandemie dit ook duidelik uitwys as 'n werklike konflik oor die

globale visies van saamleef” (*ibid.* :530; eie vertaling). Vir Schrijvers staan Nancy ook krities teenoor Agamben se standpunt dat alle aanlyn ontmoetings slegs pseudo-ontmoetings is.

Die aankoms van die ander het niks te doen met die afstand wat 'n mens waarneem of die medium wat deur die ander gebruik word nie. Inteendeel, ons mislei onself as ons dink dat die ander persoon nie van ons geskei word nie, selfs nie in direkte, fisiese kontak nie. (Schrijvers, 2021:534; eie vertaling)

Net so, voer Žižek aan, is Agamben skuldig aan misplaaste nostalgie in sy afsku van alle aanlyn netwerke. Dit is verkeerd om te dink dat daar eens 'n ware sosiale kontak was wat nou ongelukkig verlore gegaan het. Volgens Žižek en Nancy (Schrijvers, 2021) was daar nog nooit iets soos die unieke sosiale kontak nie. Soos by Nancy, word ook Žižek in sekere sin geradikaliseer: waar Agamben en Sloterdijk oor die sterk staat waarsku, beskou Žižek so 'n staat as net nodig om die huidige krisis te hanteer. Anders as Nancy, is Žižek weer die filosoof wat bo die gewoel staan en blykbaar weet wat ander nie wil weet nie. Slegs die filosoof kan vir die wêreld wys hoe “alles onthou moet word, insluitende die basiese betekenis van wat dit beteken om mens te wees” (*ibid.*). Die mens is nooit net 'n abstrakte vryheid wat hom ten koste van almal anders uitleef nie. Die gebrek aan globale visie en planetêre bewussyn, waarvan Žižek die gebrek blootgelê het, blyk volgens Schrijvers (2021) saam met Latour vorm aan te neem.

Soos ons gesien het bespreek Schrijvers die onlangse werke van die kontinentale filosowe Žižek, Nancy, Agamben, Latour en Sloterdijk oor die koronavirus. Deurgaans bied die artikel waarnemings oor hoe die filosofie die Covid-19-pandemie hanteer en bespreek het en waar die grense van hierdie filosofiese reaksies moontlik lê. Die studie maak dit ook duidelik hoe hierdie onderskeie intellektuele se filosofiese grondbeginsels en historiese werke hul onderskeie reaksies op die Covid-19-pandemie rig, en wat die invloed van hulle denke as intellektuele regstreeks op die openbare debat en reaksie op die Covid-19-pandemie in die samelewing het, te meer nog in die moderne samelewings van vandag waar inligting so vinnig elektronies oor die hele planeet versprei en beskikbaar gestel word, self al is dit nie nuus waarvan die oorsprong of geloofwaardigheid geverifieer is nie. Die hoofpunt wat hy maak is egter dat by Agamben ontbreek die metodologiese strengheid van sy oorspronklike akademiese werke en dit nog sonder nabetraging oor die effek van sy posisie as intellektueel in die samelewing. Hierdie konseptuele struktuur van Agamben se oorspronklike akademiese werke vorm die basis van Agamben se kritiese reaksie op die bestuur van die Covid-19-pandemie en sommige van sy uitlatings was sameswerend van aard, en selfs antiregeringsgesind en emosioneel opruiend. Ek sou hier redeneer dat dit ongelukkig ook die geval is met Olivier. Maar beteken dit, soos Bratton (2021) beweer, dat filosofie die oomblik misluk het? En indien wel, hoe kan dit in die toekoms vermy word – of selfs reggestel word?

In die laaste hoofstuk van hierdie skripsie kyk ek weer na die doelwitte van hierdie studie, en gee om die beurt aandag aan elke navorsingsvraag.

Hoofstuk 4

Intellektuele en mag

4.1 Inleiding

In die inleiding van hierdie studie het ek drie hoofnavorsingsvrae uiteengesit, naamlik:

- 1) Wat behoort die rol van intellektuele in openbare debat te wees?
- 2) Hoe kan ons die verband tussen intellektuele en mag in sulke debatte filosofer?
- 3) Hoe verbind hierdie vrae met die rol van filosofie in denke oor gebeure soos die pandemie?

Ek stel ondersoek in na spesifiek die wyse waarop mag gemanipuleer word om mense se sienings en emosies te rig en hoe, indien enigsins, dit verband hou met mag en die mens se idees van waarheid. Ook Joeri Schrijvers se “Kritiese Studie: De Filosoof en het Virus” (2021) word ondersoek, wat van die veronderstelling uitgaan dat selfoorskating die filosofie ook nie gespaar word nie. In Schrijvers se artikel rapporteer almal ’n sekere eksistensiële onthulling, ’n ontwaking van die wisselvalligheid en voorlopigheid van ons bestaan. Sommige intellektuele skram ook nie weg van die groot woorde nie: daar word byvoorbeeld herhaaldelik aangevoer dat die wêreldsamelewing nou oor al sy instellings en bestaanswyses moet herbesin en dit hervorm, en dat die filosofie by uitstek daartoe geroep word.

Om hierdie uitroep aan te spreek, sowel as die navorsingsvrae wat hier uiteengesit word, begin ek met die tweede vraag, aangesien ek glo dit is eers wanneer ons die verbande tussen intellektuele en mag verstaan dat ons die eerste en derde vraag kan beantwoord. In die volgende afdeling kyk ek dan na die dialoog tussen Deleuze en Foucault oor “Intellectuals and Power”.

4.2 Deleuze en Foucault se dialoog oor “Intellectuals and Power” (1977)

Hierdie navorsing verwys verder na Foucault en Deleuze se bespreking in die artikel “Intellectuals and Power” (1977) waarin hulle besin oor die verhouding tussen teorie en praktyk. Alhoewel die titel na intellektuele en mag verwys, doen die artikel self dit slegs sydelings deur die konsepte wat ek hieronder uiteensit.

Deleuze lig in die eerste plek die veranderende verhouding uit waartoe tot dusver diskreet as teorie en praktyk gedink is. Dus, terwyl “praktyk was eens regmatig beskou as die toepassing van teorie, ’n gevolg; ander kere weer het praktyk ’n teenoorgestelde betekenis gehad en het ons gedink dit inspireer teorie, om onontbeerlik deel te wees vir die skepping van toekomstige teoretiese vorme” (Foucault & Deleuze, 1977:205; eie vertaling). Vir hom is teorie egter praktyk

net soos praktyk teorie is. Wat kan die implikasies hiervan wees vir die begrip van die verbande tussen mag en intellektuele? Meestal impliseer dit natuurlik dat dink reeds doen is, net soos doen dink is. Wanneer 'n mens in die openbaar dink - soos intellektuele doen - beoefen jy reeds 'n sekere mate van mag. Mag verwys hier nie net na 'n invloedssfeer nie, maar ook na die wyse waarop Foucault mag verstaan: as 'n reëlmatigheid wat vooronderstel hoe mense binne gegewe episteme (kan) optree en dink. Ons kan dus aan teorie-praktyk dink as dit wat 'n raamwerk skep waarbinne denke kan ontvou en wat "'n magsverhouding" uitoefen wat "net verwoord kan word op grond van twee elemente wat elk onontbeerlik is as dit werklik 'n magsverhouding [kan] wees: dat 'die ander' (die een oor wie mag uitgeoefen word)" en "n hele veld van antwoorde, reaksies, resultate en moontlike uitvindings kan oopmaak" (Foucault, 1977:220; eie vertaling). Mag word dus noodwendig uitgeoefen in relasies - en dit geld vir teorie net so veel as praktyk as ons Deleuze se argument neem, veral in die feit dat teorie denke kan beperk, sodat nuwe denke nie na vore kom nie. Ek sou hier argumenteer dat dit eintlik gesien kan word in die geval van Agamben wie se praktyk (toepassing in aanlynplasing) deur sy eie teoretiese raamwerke beïnvloed is. Om intellektuele en mag te verstaan, is dus eerstens om die mag van ons eie teorieë – en dié wat vir ons kosbaar is – te verstaan, en die geweld wat hulle aan die denke doen, oftewel, waarmee ek die beperking van nuwe denke bedoel. Deleuze verstaan dit as "n proses van totalisering. Dit is hoekom Foucault aanvoer dat

The intellectual's role is no longer to place himself 'somewhat ahead and to the side' in order to express the stifled truth of the collectivity; rather, it is to struggle against the forms of power that transform him [*sic*] into its object and instrument in the sphere of 'knowledge,' 'truth,' 'consciousness,' and 'discourse'. (Foucault & Deleuze, 1977:207-208)²⁸

Kritiese betrokkenheid, volgens Foucault en Deleuze, het alles te doen met 'n nuwe rol vir die intellektuele. Die klassieke rol van die intellektueel was om 'n waarheid te ontbloot oor die samelewing se kwessies, byvoorbeeld hoe dit georganiseer behoort te wees, hoe om 'n wet van ware geregtigheid of 'n reël van moraliteit te maak. Vir Foucault en Deleuze was daar altyd *iets anders* op die spel. Dit, vir Foucault en Deleuze, wys direk op die basiese skeiding tussen 'n negatiewe dialektiek van teenstrydigheid en die produktiewe werk van eksperimentering. Om dit duidelik te stel, is sulke eksperimentering altyd *versigtige* eksperimentering vir Deleuze of, soos Chantelle Gray dit stel, "om 'n gevoel te skep dat die lewe die moeite werd is om te leef ten bate van 'n tyd wat voorlê en 'n volk wat nog moet kom, maar in die hier en nou deur ons praktyke te

²⁸ "Die intellektuele se rol is nie meer om homself 'soort van voor en aan die kant' te plaas met die oogmerk om die gestikte waarheid van die kollektiwiteit uit te druk nie; dit is eerder om te stry teen die magsvorme wat hom transformeer in sy objek en instrument in binne die sfeer van 'kennis', 'waarheid', 'bewussyn' en 'diskoers'" (Foucault & Deleuze, 1977:207-208; eie vertaling).

herleef, revolusionêre toestande voor te stel en nuwe vorme van subjektiwiteit te fabuleer” (Gray, 2022:8; eie vertaling). Dit is ook wat Bratton bedoel as hy sê dat Agamben “nie die lewe verdedig nie, hy weier dit” (Bratton, 2021:118; eie vertaling) – dat hy die moontlikheid van eksperimentering en nuwe maniere van dink, wees en sien uitsluit. Dit bring ons by die eerste vraag: Wat behoort die rol van die intellektuele in die openbare debat te wees? Na aanleiding van die argument hier, behoort dit te wees om weë oop te maak vir nuwe denke en praktyke, eerder as om te mik om die een of ander Waarheid met 'n hoofletter W te lewer. Slegs dan kan dit “nie-totaliserend” (Foucault & Deleuze, 1977:207; eie vertaling) wees. Anders gestel, dit is 'n stryd teen mag, maar ook 'n stryd om mag aan die lig te bring en dit oop te maak, veral waar dit die onsigbaarste is. Wat belangrik is om te onthou is dat vir Foucault *produseer* mag; dit produseer werklikheid; dit produseer domeine van objekte en rituele van waarheid. Mag is ook 'n belangrike bron van sosiale dissipline en konformiteit. Soos John Gaventa sê van Foucault:

Foucault is one of the few writers on power who recognise that power is not just a negative, coercive or repressive thing that forces us to do things against our wishes, but can also be a necessary, productive and positive force in society. (Gaventa, 2003:2)²⁹

Vir Foucault is dit nie 'n stryd om een of ander insig of beseef nie, maar 'n stryd om mag te ondermyn en 'n *teorie* is een stelsel van hierdie stryd (Foucault & Deleuze, 1977:208), maar, soos ons gesien het, dit ook sy eie ondergang kan wees. Deleuze se antwoord op hierdie stelling van Foucault is dat hy *presies* daarmee saamstem en dat 'n

teorie soos 'n gereedskapskissie is. 'n Teorie moet gebruik word en het eintlik niks met die betekenaar te doen nie, 'n teorie moet prakties kan werk. En nie net vir die teorie op sigself nie. As daar niemand is wat 'n teorie gebruik nie, begin dan by die begin met die teoretikus self wat, sodra hy dit gebruik, in werklikheid eintlik dan ophou om 'n teoretikus te wees; dan is 'n teorie waardeloos, of sy tyd het nog nie aangebreek nie. 'n Mens keer nie terug na 'n teorie nie, jy maak nuwe teorieë; daar is nog teorieë om te maak. (Foucault & Deleuze, 1977:208; eie vertaling).

Weereens sien ons hier dat die rol van intellektuele – en van die filosofie self – moet wees om denke oop te breek, nuwe teorieë en praktyke voort te bring en sodoende teen mag te stry, soos Foucault dit in sy voorwoord tot *Anti-Oedipus* stel, 'n stryd teen "die fascisme in ons almal, in ons

²⁹ “Foucault is een van die min skrywers oor mag wat erken dat mag nie net 'n negatiewe, dwingende of onderdrukkende ding is wat ons dwing om dinge teen ons wense te doen nie, maar dat dit ook 'n noodsaaklike, produktiewe en positiewe krag in die samelewing kan wees” (Gaventa, 2003:2; eie vertaling).

koppe en in ons alledaagse gedrag, die fascisme wat veroorsaak dat ons mag lief het, om die einste ding te begeer wat ons oorheers en uitbuit" (Foucault, aangehaal in Deleuze & Guattari, 2003:xiii; eie vertaling).

Ten slotte wil ek die finale navorsingsvraag aanspreek, naamlik hoe die verhoudings tussen mag en intellektuele, sowel as die rolle van intellektuele in openbare debat soos ons dit hier uiteengesit het ons kan help om noukeuriger na te dink oor die rol van filosofie in denke oor gebeure soos die pandemie, veral gegewe Bratton se opmerkings dat die filosofie die pandemie gefaal het. Ek kyk hier weer na die teks van Foucault en Deleuze, en spesifiek Foucault se opmerkings oor die verhouding tussen "begeerte, mag en belang" – en dat dit "meer kompleks is as wat ons gewoonlik dink" (Foucault & Deleuze 1977:215; eie vertaling). Hoekom sê Foucault dit? En wat presies bedoel hy? Om dit te verduidelik gee ek twee voorbeelde, naamlik die rol van klimaatsverandering en die groeiende invloed van regse populisme.

4.2.1 Die effek van klimaat op die Covid-19-pandemie

Vanuit 'n ander invalshoek was daar nie veel in openbare debat uitgewei oor die moontlike effek wat die klimaatskrisis op die uitbreek van die Covid-19-pandemie gehad het nie. Dit, ten spyte van die feit dat:

At least 10,000 virus species have the ability to infect humans but, at present, the vast majority are circulating silently in wild mammals. However, changes in climate and land use will lead to opportunities for viral sharing among previously geographically isolated species of wildlife. (Carlson *et al.*, 2022)³⁰

Soos vroeër bespreek, is die Covid-19-virus soönoties, wat beteken dat besmetting tussen mense en nie-menslike diere kan plaasvind. In sommige gevalle sal die klimaatsverandering en vergrote veranderinge in grondgebruik, byvoorbeeld die aarde se reënwoude soönotiese oordrag vergemaklik – 'n duidelike verband tussen globale gemeganiseerde omgewingsverandering en siekte-opkoms. Daar word voorspel dat spesies sal begin saamdrom in hoërliggende gebiede omdat laagliggende gedeeltes gewoonlik eerste ontbos word vir paaie of landerye. In biodiversiteitsbrandpunte en in gebiede met hoë menslike bevolkingsdigtheid, soos Asië en Afrika, sal die tussenspesieoordrag van geassosieerde virusse 'n geraamde 4 000 keer verhoog. As gevolg van hul unieke verspreidingsvermoë, is vlermuise verantwoordelik vir die meeste nuwe

³⁰ "Ten minste 10000 virusspesies het die vermoë om mense te besmet, maar tans is die oorgrote meerderheid besig om stilweg in wilde soogdiere te sirkuleer. Veranderinge in klimaat en grondgebruik sal egter tot geleenthede vir die virale [deling] onder voorheen geografies-geïsoleerde spesies van wild lei" (Carlson *et al.*, 2022; eie vertaling).

virale delings; Carlson *et al.* (2022) reken vlermuise gaan waarskynlik virusse langs evolusionêre weë deel, wat die voorkoms daarvan by mense in die toekoms sal fasiliteer. “Hulle vind veral dat hierdie ekologiese oorgang dalk reeds aan die gang is, en om aardverwarming in die 21ste eeu onder 2 °C te hou, sal nie toekomstige virale deel verminder nie” (Carlson *et al.*, 2022; eie vertaling).

Die geleerde, Kurtis Boyer, voer in *The Conversation* aan dat 'n "goed-afgeronde beleidstrategie om die volgende pandemie te vermy" 'n drastiese vermindering in "die vraag na diereprodukte" moet wees (2021). Met ander woorde, dit sal in die mensdom – en ook die planeet as geheel – se belange wees om plantgebaseerde diëte te kies. Maar om mense te kry om hul begeertes vir vleis en ander diereprodukte te verander is heeltemal 'n ander manier want hul begeertes en belange is basies in konflik. Hierdie begeertes word boonop gedryf deur ekonomiese belange en ander meer onsigbare magsverhoudings wat saamvloei om wat ons wil hê te vorm – of ten minste wat ons dink ons wil hê – in die lewe. En daar is baie raamwerke wat ons begeertes vorm, dikwels in teenstryd met ons beste belange. Net so kan filosofiese raamwerke ons denke vorm en tot 'n mate vooraf bepaal as ons nie oop bly vir wat Deleuze 'n 'skok tot denke' noem nie.

4.2.2 Regse populisme en die Covid-19-pandemie

Baie Westerse demokrasieë het aansienlike weerstand ervaar teen openbare gesondheidsmaatreëls wat daarop gemik was om die verspreiding van die Covid-19-virus te bekamp. Alhoewel daar komplekse redes vir hierdie weerstand was, het regse populistiese groeperinge 'n beduidende rol gespeel om dit aan te wakker. Dit is nie verbasend dat hierdie negatiewe emosies en oortuigings gelei het tot verset deur die landsburgers.

Right-wing populists who blamed the pandemic on policy elites and outsiders could easily deny their own responsibility to curb the virus's spread. Moreover, many experienced a kind of illusionary freedom in their acts of defiance, especially when these were linked to group membership. (Magnus, 2022)³¹

Studies toon 'n sterk korrelasie tussen regse populistiese steun en weerstand teen versagende Covid-19-maatreëls, insluitende inenting, en diegene wat hierdie populistiese bewegings ondersteun het, was meer geneig om deur die virus geïnfekteer te word en as gevolg daarvan te sterf (*ibid.*). Die vraag ontstaan dus: Hoekom ondersteun mense hierdie bewegings wat hul eie

³¹ “Regse populiste wat staatsbeleidelites en -buitestaanders vir die pandemie blameer het kon maklik hul eie verantwoordelikheid om die verspreiding van die virus te hinder ontken. Boonop het baie 'n soort illusionêre vryheid in hul tartingsdade ervaar, veral wanneer dit aan groepslidmaatskap gekoppel word” (Magnus, 2022; eie vertaling).

gesondheidsbelange openlik ondermyn? 'n Ander manier om dit te vra, is waarom mense dit begeer wat teen hul belange is? Ek glo die huidige kultuur van korrupte inligting speel 'n duidelike rol, want van die grootste maatskappye in die wêreld maak geld uit informasie, en disinformasie maak op sy beurt ook geld. Dit is waarom die skeptisisme daar is: maatskappye maak geld daaruit. Korupsie is die mensdom se grootste vyand. Pres. Modi van Indië, net soos press. Bolsonaro en Trump, is in sommige gevalle voorbeelde van populistiese verregse leiers. Sulke individue se motivering is eenvoudig *mag*. Die probleem is dat, alhoewel hierdie mans en hul taktiek vir sommige belaglik mag lyk, hulle die mag in die samelewing hou. Trump, byvoorbeeld

also discouraged compliance with anti-COVID-19 public health measures by stirring up negative emotions, such as resentment, anger, and fear. Such emotional appeals are classic right-wing populist tactics, which also reflect social identity theory principles. (*ibid.*)³²

Jacinda Ardern, Eerste Minister van Nieu-Seeland, staan aan die *linkerkant* van die politieke spektrum. Deur die hele 2020 is Nieu-Seeland voorgehou (Baker *et al.*, 2020) as een van 'n paar lande wat daarin geslaag het om die Covid-19-pandemie suksesvol te vermy. Daar word algemeen aanvaar dat hierdie prestasie grootliks gespruit het uit die regering se besluit om die land se grense te sluit en streng inperkings op sy inwoners af te dwing om oordrag in die gemeenskap te onderdruk. Dié maatreëls is deur die meeste Nieu-Seelanders toenemend as nodig aanvaar. In sommige gevalle word linkse groeperings dikwels gekenmerk deur klem op idees soos vryheid, gelykheid, vooruitgang, hervorming en internasionalisme, terwyl die regse groeperings gekenmerk word deur klem op begrippe soos gesag, hiërargie, plig, reaksie en nasionalisme. Kan so 'n politieke neiging 'n rol speel? Dit wil voorkom asof dit miskien 'n maklike aanname is, maar dit word meer ingewikkeld as ons die geval van Agamben neem.

An author [Agamben] who is better known for teasing out the subtle nuances of Plato and Aristotle in the original Greek has come to sound disturbingly like a right-wing crank – to the point where an actual right-wing crank has praised his writings in the New York Times. (Kotsko, 2022)³³

³² "...het ook die voldoen aan anti-COVID-19 publieke gesondheidsmaatreëls ontmoedig deur negatiewe emosies soos wrok, woede en vrees aan te vuur. Sulke emosionele oproepe is ou regse populistaktieke, wat ook die sosiale-identiteitsteoriebeginsels weerspieël" (*ibid.*, eie vertaling).

³³ "'n Outeur [Agamben] wat geken word vir die uitpluising van die subtiële nuanses van Plato en Aristoteles in die oorspronklike Grieks het kommerwekkend begin klink soos 'n regse korrelkop – tot op die punt waar 'n werklike regse korrelkop sy skrywes in die New York Times geprys het" (Kotsko, 2022; eie vertaling).

As hierdie pandemie en ander bedreigings vir globale openbare gesondheid, soos klimaatsverandering oorkom moet word, moet openbare gesondheidsamptenare die radikalisme van regse populisme se antigesondheidsagenda erken en politieke stappe daarteen doen (Magnus, 2022). Maar dit beteken om die verhoudings tussen mag, begeerte en belang aan te spreek. En dit is presies wat ek glo die rol van filosofie moet wees in die nadenke oor gebeure soos die pandemie. Eerder as om 'n denkraamwerk aan te bied - 'n Waarheid - moet filosofie 'n bevraagtekening hê, eerder as om 'n antwoord te wees. In ondervraging moet filosofie – veral diegene met intellektuele swaai – self bewus wees van hoe hul eie begeertes teen die samelewing in die algemeen kan wees en die mag wat hulle uitoefen wanneer hulle woorde op papier plaas, opneem.

Hoofstuk 5

Gevolgtrekking

5.1 Inleiding

Aan die begin van hierdie studie het ek my doelwitte uiteengesit, naamlik om te reageer op die filosoof Benjamin Bratton (2021) se beskuldiging dat filosofie die oomblik misluk het. Bratton het hierdie opmerking gemaak ná die uitval wat in die filosofiese gemeenskap ontstaan het nadat Giorgio Agamben basies die realiteit van die pandemie ontken het, en verkies het om dit eerder in terme van sy werk oor uitsonderingstoestande te raam. Dit het my aangespoor om te vra: Wat sou dit vir filosofie beteken om die mas op te kom? Wat behoort die rol van intellektuele in openbare debat te wees? Hoe kan ons die verhoudings tussen intellektuele en mag in sulke debatte verstaan? En, ten slotte, hoe hou hierdie vrae verband met die rol van filosofie in die denke oor gebeure soos die pandemie?

Dit is duidelik uit die vorige hoofstukke dat filosofie en intellektuele mag 'n beduidende rol gespeel het in die openbare debat rondom die Covid-19-pandemie, sowel negatief as positief, en dit was soms moeilik om tussen hierdie te onderskei. Die viraliteit van hierdie filosofiese debat is natuurlik ook te wyte aan die feit dat die internet en sosiale media verbind mense op 'n globale skaal, verskaf nuttige inligting, maar ook disinformasie en verkeerde inligting. Mens sou gedink het die internet dit vir 'n mens makliker sou maak om jou weg deur die wêreld te vind en om te kan onderskei tussen vals en ware inligting. Tog, ironies genoeg, het die internet inligting meer verwarrend gemaak deur die hoeveelheid inligting wat beskikbaar gestel word, al was hierdie aspekte buite die bestek van hierdie studie.

Sedert die verskyning van die mens op aarde word stories vertel en inligting tussen mense uitgeruil om kampvure. Deur die eeue heen het inligting al hoe meer beskikbaar geword, en mettertyd is kennis ook deur middel van die geskrewe woord en intellektuele oorgedra. Die motief van hierdie intellektuele was ook nie altyd edel en opreg nie en was gemik op politieke of finansiële gewin, maar ten minste is ware feite ontbloot en verkrygbaar deur middel van nabetraging. Soos ons gesien het met die gesprek tussen Deleuze en Foucault, is intellektuele ook dikwels beskou – en het hulself beskou – as waarheidsprekers.

Soos bespreek in die tweede hoofstuk is Agamben se bydrae tot die wêreldwye debat oor die uitwerking van die Covid-19-pandemie deur sommige kommentators openlik gekritiseer. Agamben gee maklik toe aan die versoeking om die realiteit van die Covid-19-pandemie se kwarantyngebiede waar potensieel besmette individue moes bly, te konstrueer as 'n bevestiging van die sienings vervat in sy boek *Homo Sacer* (1998) oor die staat se minimalisering van die

lewe van sy burgers tot die status van 'n kaal/naakte lewe, die *nuda vita* (Agamben, 1998), sowel as sy werk oor *States of Exception* (2005). Die groot kontras tussen die teoreties diepgaande denke waaraan Agamben die publiek gewoon gemaak het, en die oorhaastige proklamasies wat hy tydens die pandemie gemaak het, bring hom, miskien onbillikerwys, gevaarlik naby aan samesweringsteoretici. Dit verklaar ook die vinnige ingryping van ander filosowe soos Nancy, Bratton en Rancière, waarvan almal 'n versigtiger benadering gevolg het, soos ek in die derde hoofstuk bespreek het. Wat vir my veral interessant is, is dat Agamben se aanlynplasinge nie net reaksie by internasionale vakkundiges ontlok het nie, maar ook plaaslike mense, veral Bert Olivier wat Agamben noukeurig gevolg het in sy eie skrywes, en Joeri Schrijvers wat 'n meer holistiese benadering tot die insette deur filosowe tydens die pandemie geneem het.

In die laaste hoofstuk het ek teruggekeer na die navorsingsvrae, met die argument dat, soos Deleuze en Foucault ons aanspoor om te doen, ons die verhoudings tussen teorie en praktyk moet heroorweeg, met die begrip dat hulle werklik verstrengel is en dat teorie-praktyk 'n raamwerk kan skep waarbinne denke kan ontvou – hetsy positief of negatief – die laasgenoemde keer dat nuwe denke na vore kom, soos gesien kan word in die geval van Agamben wie se praktyk (toepassing in aanlynplasinge) deur sy eie teoretiese raamwerke ingeperk is. Sulke totaliserende praktyke, waarsku Deleuze en Foucault, sluit die moontlikheid van eksperimentering en nuwe maniere van dink, wees en sien uit. Na aanleiding van hierdie argument, het ek aangevoer dat die rol van intellektuele in openbare debat moet wees om weë oop te maak vir nuwe denke en praktyke, eerder as om die doel om 'n Waarheid met 'n hoofletter W te lewer. Ek het ook aangevoer, insgelyks, dat die rol van filosofie self moet wees om denke oop te breek, nuwe teorieë en praktyke te produseer en sodoende teen mag te stry.

5.2 Lesse wat geleer moet word

Agamben het vroeg in sy loopbaan sy naam in hoofsaaklik die filosofie en letterkunde gemaak. Dekades lank reeds word Agamben se geskrifte oor 'n reeks geesteswetenskaplike en sosiaal-wetenskaplike dissiplines gekoester maar hy het eers ware akademiese roem verwerf toe hy in die laat 1990's in die politiek begin werk het (Kotsko, 2022). Op die oog af lyk dit egter vir hierdie navorser asof Agamben nie 'n finansiële of politieke agenda het nie en dalk net na *hernude* roem of erkenning streef.

Agamben is a colossal intellectual figure whose range and erudition have made him a major influence in essentially all fields within the humanities and theoretically informed social sciences for the past two decades or more (*ibid.*).³⁴

Covid-19 het die reeds bestaande toestande van die huidige wêreldkrisis blootgelê. Baie Westerse state het nie daarin geslaag om hul bevolkings te beskerm nie, terwyl ander die virus slegs met omvattende sosiale inbeperkings kon onderdruk. Daarteenoor kon baie Asiatiese lande baie meer presiese ingrypings maak. Oral het uitsluitingstoestande meegebring deur gesondheidsmaatreëls die alledaagse lewe getransformeer en 'n epidemiologiese siening van die samelewing bekendgestel wat gebaseer is op waarneming, modellering en filtrering. Watter lesse moet geleer word?

The Revenge of the Real (Bratton, 2021) beoog 'n nuwe positiewe biopolitiek. Die mensdom worstel met veelvuldige onderling verbonde dilemmas – klimaatsverandering, pandemies, die spanning tussen die individu en die samelewing – wat alles op 'n planetêre skaal aangepak moet word. Bratton (2021) voer aan dat ons in plaas daarvan om aan biotegnologie te dink as iets wat op die samelewing afgedwing word, dit moet sien as noodsaaklik vir 'n politiek van infrastruktuur, kennis en direkte ingryping. Op hierdie manier kan ons 'n samelewing bou gebaseer op 'n nuwe rasionaliteit van insluiting, sorg en voorkoming.

Regerings moet dus oorreed word volgens Bratton (2021) om wetgewing teen waninligtingsveldtogte aan te neem, burgerlike opvoeding te bevorder en programme te implementeer wat sosiale gelykheid en sosiale samewerking tussen individue met uiteenlopende politieke identifikasies bevorder. Opvoeding en onderwys bly die sleutel tot 'n beter wêreld en openbaregesondheidsamptenare moet op plaaslike owerheidvlak betrokke raak.

Physicians may be obliged to stay out of politics, but public health officials do not have this obligation (or luxury) (Magnus, 2022).³⁵

Miskien die belangrikste is dat ons betrokke moet raak by 'n gesamentlike poging om individue se selfbeeld te ondersteun deur interpersoonlike erkenning en geestesgesondheidsintervensies sodat mense minder vatbaar word vir die aantrekkingskrag van groepsidentifikasies wat rasonele bekommernisse oorheers. Slegs wanneer sulke maatreëls getref word, kan 'n mate van openbare

³⁴ “Agamben is 'n kolossale intellektuele figuur wie se omvang en geleerdheid hom 'n groot invloed in basies alle velde in die geesteswetenskap en teoreties-ingeligte sosiale wetenskappe vir die afgelope twee dekades of meer gemaak het” (*ibid.*; eie vertaling).

³⁵ “Geneeskundiges mag dalk verplig wees om uit politiek te bly, maar publieke gesondheidsamptenare het nie hierdie verpligting (of luuksheid) nie” (Magnus, 2022).

gesondheid gehandhaaf word. Die invloed en opinie van intellektuele en leiers was nog altyd een van die belangrikste bronne van inligting vir samelewings. Dit geld nog meer in ons moderne samelewing, met die vinnige toegang tot inligting op die internet en sosiale media, wat dit nog belangriker maak dat dit geverifieer word deur wat agentskappe daarvoor aangestel word. Die mensdom moet bewus gemaak word van en herinner word aan hoe intellektuele en leiers se uitlatings verband hou met mag en ons idees van *waarheid*. Die positiewe sowel as negatiewe implikasies van reaksies en uitlatings moet in ag geneem word, ook met die spesifieke doel om na te dink oor die etiese implikasies van *vinnige*, oorhaastige reaksies. Woorde het krag en invloed, veral dié van intellektuele en leiers, mense na wie altyd vir leiding opgesien word.

5.3 'n Laaste woord oor Giorgio Agamben

Carlo Salzani (2021), 'n navorser aan die Universiteit van Wene wat die eerste Italiaanstalige studie van Agamben gepubliseer het, en Adam Kotsko gehelp het om 'n multi-outeur versameling van opstelle deur verskeie outeurs oor Agamben se werk saam te stel, het vir hom (Kotsko) gesê dat Agamben (Kotsko, 2022) nog altyd besorg was oor die manier waarop regerings sekere gebeure verwapen om hul greep op mense se lewens te verstewig. Op die vraag of Agamben se uitlatings oor en tydens die Covid-19-pandemie wel (soos deur hierdie navorsing trouens aan die hand doen) 'n natuurlike uitvloeisel van Agamben se vorige werk is, het Salzani geantwoord:

Perhaps the way he [Agamben] sees the pandemic is a natural consequence of his previous analyses, but I believe he got stuck in a rigid and limiting pattern from which he's unable (and unwilling) to escape (Kotsko, 2022).³⁶

Dit is om hierdie rede dat ek vir die produktiewe werk van eksperimentering geargumenteer het, na aanleiding van Deleuze en Foucault se debat. Sulke eksperimentering is egter altyd versigtige eksperimentering vir Deleuze wat daarop gemik is om die lewe vir lewe oop te maak eerder as om dit af te sluit. Ek meen dit is werklik wat dit beteken vir intellektuele om teen mag te veg, of ten minste om 'n positiewe vorm van mag uit te oefen – *potentia* eerder as *potestas* – waarvan eersgenoemde positief gepotenseerde mag uitdruk, soos die krag om te skep, om te dink en te leef.

³⁶ “Dalk is die manier hoe hy [Agamben] die pandemie sien 'n natuurlike gevolg van sy vorige analyses, maar ek glo dat hy vasgesteek het in 'n rigiede en beperkende patroon waar hy onbekwaam (en onwillig) is om te ontvlug” (Kotsko, 2022; eie vertaling).

BRONNELYS

ACLU (American Civil Liberties Union), 2022. Guantánamo Bay Detention Camp. [online] Available at: <https://www.aclu.org/issues/national-security/detention/guantanamo-bay-detention-camp>. [Gebruiksdatum 17 Junie 2022.]

Afesorgbor, S., van Bergeijk, P. & Demena, B. 2022. COVID-19 and the Threat to Globalization: An Optimistic Note. In: Papyrakis, E. (ed.) *COVID-19 and international development*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-82339-9_3. [Gebruiksdatum 17 Junie 2022.]

Agamben, G. 1998. *Homo sacer: sovereign power and bare life*. Translated by D. Heller-Roazen. Stanford, California: Stanford University Press.

Agamben, G. 2005. *State of exception*. Translated by K. Attell. Chicago: University of Chicago Press.

Agamben, G. 2021a. Coronavirus and philosophers. *European Journal of Psychoanalysis*. [online]. Available at: <https://www.journal-psychoanalysis.eu/coronavirus-and-philosophers/>. [Gebruiksdatum 10 Mei 2022.]

Agamben, G. 2021b. *Where are we now? The epidemic as politics*. London: Eris Press.

Baker, M., Kvalsvig, A. & Verrall, A. 2020. New Zealand's COVID-19 elimination strategy. *The Medical Journal of Australia*, 213(5), 198–200.e1. <https://doi.org/10.5694/mja2.50735>. [Gebruiksdatum 17 Junie 2022.]

Bjørkdahl, K. & Benedicte, C. 2019. *Pandemics, publics, and politics staging responses to public health crises*. Singapore: Springer Singapore.

Blakely, D. 2006. *Mass mediated disease: a case study analysis of three flu pandemics and public health policy*. Lanham: Lexington Books.

Boyer, K. 2021. How plant-based diets could help prevent the next COVID-19. [online] *The Conversation*. Available at: <https://theconversation.com/how-plant-based-diets-could-help-prevent-the-next-covid-19-159308>. [Gebruiksdatum 12 Junie 2022.]

Bratton, B. 2021a. Agamben WTF, or How Philosophy Failed the Pandemic (blog). *Verso*. [online] Available at: <https://www.versobooks.com/blogs/5125-agamben-wtf-or-how-philosophy-failed-the-pandemic>. [Gebruiksdatum 12 Junie 2022.]

Bratton, B. 2021b. *The revenge of the real: Politics for a post-pandemic world*. London: Verso Books.

Brittain, C. 2020. Hope and interdependence in a post-pandemic world. [online] ABC Religion & Ethics. Available at: <https://www.abc.net.au/religion/hope-and-interdependence-in-a-post-pandemic-world/12195292>. [Gebruiksdatum 20 September 2022.]

Cabalquinto, E. & Ahlin, T. 2021. Care within or out of reach: fantasies of care and connectivity in the time of the COVID-19 pandemic. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1j13zb3.24>. [Gebruiksdatum 17 Junie 2022.]

Carlson, C.J., Albery, G.F., Merow, C., Trisos, C.H., Zipfel, C.M., Eskew, E.A., Bansal, S. 2022. Climate change increases cross-species viral transmission risk. *Nature* 607, 555–562. Available at: <https://www.nature.com/articles/s41586-022-04788-w>. [Gebruiksdatum 8 Julie 2022.]

CDC (Centre for Disease Control and Prevention). 2022. *History of 1918 flu pandemic*. [online]. Available at: <https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/1918-commemoration/1918-pandemic-history.htm>. [Gebruiksdatum 18 Julie 2022.]

Dejean, M. & Lalanne, J. 2021. *Jacques Rancière: 'The issue is to manage to maintain dissensus'*. [online] Available at: <https://www.versobooks.com/blogs/5132-jacques-ranciere-the-issue-is-to-manage-to-maintain-dissensus>. [Gebruiksdatum 10 Mei 2022.]

Deleuze, G. & Guattari. 2003. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. New York: Penguin Books.

Foucault, M. & Deleuze, G. 1977. Intellectuals and power. In *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*, edited by D.F. Bouchard. Ithaca: Cornell University Press.

Foucault, M. 1982. The Subject and Power. *Critical Inquiry*, 8(4), 777–795. <http://www.jstor.org/stable/1343197>. [Gebruiksdatum 10 Mei 2022.]

Foucault, M. 2004. *Society Must Be Defended. Lectures at the Collège de France, 1975–76*. Penguin, London.

Frankema, E. & Tworek, H. 2020. Pandemics that changed the world: historical reflections on Covid-19. *Journal of Global History*, 15(3), 333-335. <https://doi:10.1017/S1740022820000339>. [Gebruiksdatum 10 Mei 2022.]

Gaventa, J. 2003. *Power after Lukes: a review of the literature*, Brighton: Institute of Development Studies.

Gray, C. 2022. *Anarchism After Deleuze and Guattari: Fabulating Futures*. London: Bloomsbury Publishing Plc.

Gray, C. 2021. Why Nothing Seems to Matter Any More: A Philosophical Study of Our Nihilistic Age, by Bert Olivier. *Phronimon*, 22: 1-6. <https://doi.org/10.25159/2413-3086/10224>. [Gebruiksdatum 10 Mei 2022.]

Hübl, P. 2020. How conspiracy theorists get the scientific method wrong. *elephantinthelab.org*. <https://doi:10.5281/zenodo.3964396>. [Gebruiksdatum 10 Mei 2022.]

Kotsko, A. 2022. A renowned scholar decided COVID lockdowns look like Nazi Germany: the fallout has raged ever since. *Slate Magazine*. [online] Available at: <https://slate.com/human-interest/2022/02/giorgio-agamben-covid-holocaust-comparison-right-wing-protest.html>. [Gebruiksdatum 14 September 2022.]

Lawcite, 2020. *De Beer v Minister of Cooperative Governance and Traditional Affairs (21542/2020)*. Available at <http://www.saflii.org/cgi-bin/LawCite?cit=2020+ZAGPPHC+184>. [Gebruiksdatum 14 September 2022.]

Luo, R., Feng, W., & Xu, Y. 2022. Collective memory and social imaginaries of the epidemic situation in COVID-19-based on the qualitative research of college students in Wuhan, China. *Frontiers in psychology*, 13, 998121. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.998121>. [Gebruiksdatum 25 Julie 2022.]

Lynteris, C. 2020. *Human extinction and the pandemic imaginary*. New York: Routledge.

Magnus, K. 2022. Right-wing populism, social identity theory, and resistance to public health measures during the Covid-19 pandemic. *International Journal of Public Health*, 67. <https://doi.org/10.3389%2Fijph.2022.1604812>. [Gebruiksdatum 14 September 2022.]

Manfred K. 2001. *Immanuel Kant: a biography*. New York: Cambridge University Press.

McNeely, J. 2021. Nature and COVID-19: The pandemic, the environment, and the way ahead. *Ambio*, 50(4): 767–781. <https://doi.org/10.1007/s13280-020-01447-0>. [Gebruiksdatum 14 September 2022.]

Nancy, J. 2020a. On pandemics: Nancy, Dwivedi, Mohan, Esposito, Nancy, Ronchi. *European Journal of Psychoanalysis*. [online] Available at: <https://www.journal-psychoanalysis.eu/on-pandemics-nancy-esposito-nancy/>. [Gebruiksdatum 18 Junie 2022.]

Nancy, J. 2020b. Eccezione virale. *Antinomie*. Available at: <https://antinomie.it/index.php/2020/02/27/eccezione-virale/>. [Gebruiksdatum 18 Junie 2022.]

Nancy, J., Falciani, C., Colombi, R., Ferrari, F., Palma, M. & Venturi, R. 2022a. *Eccezione virale – Jean-Luc Nancy*. [online] Available at: <https://antinomie.it/index.php/2020/02/27/eccezione-virale/>. [Gebruiksdatum 23 April 2022.]

Nancy, J., Stockwell, C., Clift, S. & Fernbach, D. 2022b. *An all-too-human virus*. Cambridge: Polity.

O'Donoghue, A. 2015. *Sovereign Exception: Notes on the Thought of Giorgio Agamben*. [online] Critical Legal Thinking. Available at: <https://criticallegalthinking.com/2015/07/02/sovereign-exception-notes-on-the-thought-of-georgio-agamben/>. [Gebruiksdatum 23 Mei 2022.]

OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19). 2020. *The territorial impact of COVID-19: managing the crisis across levels of government*. [online] Available at: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/the-territorial-impact-of-covid-19-managing-the-crisis-across-levels-of-government-d3e314e1/>. [Gebruiksdatum 23 Mei 2022.]

Olivier, B. 2021. Laws outside the law. *Mail & Guardian – Thought Leader*. [online] Available at: <https://thoughtleader.co.za/laws-outside-the-law/>. [Gebruiksdatum 25 Julie 2022.]

Olivier, B. 2022a. Beyond Agamben's 'Homo sacer' – the 'pandemic' as final reduction of humanity to 'bare life'. *Researchgate*. [online] Available at: https://www.researchgate.net/publication/361054041_Beyond_Agamben's_'Homo_Sacer'_-the_'pandemic'_as_final_reduction_of_humanity_to_'bare_life'/citation/download. [Gebruiksdatum 25 Julie 2022.]

Olivier, B. 2022b. Massive deception masquerading as information and communication: a (largely) Derridean perspective. *Phronimon*. 23:31 pages. <https://doi.org/10.25159/2413-3086/10811>. [Gebruiksdatum 25 Julie 2022.]

Quick, J. 2018. *The end of epidemics: the looming threat to humanity and how to stop it*. New York: St. Martin's Press.

Quodlibet. (2020). Giorgio Agamben, L'invenzione di un'epidemia – *Quodlibet*. [online] Available at: <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-l-invenzione-di-un-epidemia>. [Gebruiksdatum 4 Februarie 2023.]

Quodlibet, 2021. Giorgio Agamben, Cittadini di seconda classe. [online] Available at: <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-cittadini-di-seconda-classe>. [Gebruiksdatum 17 Junie 2022.]

Ricco, J. 2020. Viral Intrusions and (other) Friendships. [online] Available at: <https://johnpaulricco.com/2020/02/29/viral-intrusions-and-other-friendships/>. [Gebruiksdatum 12 April 2022.]

Sah, S. 2020. Conflicts of Interest and COVID. [online] Scientific American. Available at: <https://www.scientificamerican.com/article/conflicts-of-interest-and-covid/>. [Gebruiksdatum 14 November 2022.]

Salzani, C. 2021. COVID-19 and state of exception: medicine, politics, and the epidemic state. [online] Available at: <https://parisinstitute.org/depictions-article-covid-19-and-state-of-exception-medicine-politics-and-the-epidemic-state/>. [Gebruiksdatum 14 Junie 2022.]

Schrijvers, J. 2021. Kritische studie: de filosoof en het virus. *Tijdschrift voor Filosofie* 83: 517-543. <https://doi.org/10.2143/TVF.83.3.3289992>. [Gebruiksdatum 14 Junie 2022.]

Stanovich, K., West, F. and Toplak, M. 2016. *The Rationality Quotient. Toward a Test of Rational Thinking*. Cambridge (MA): MIT Press

Tomes, N. 2010. Destroyer and teacher: Managing the masses during the 1918-1919 influenza pandemic. *Public Health Reports* (Washington, D.C.: 1974), 125 (Suppl 3), 48–62. <https://doi.org/10.1177/00333549101250S308>. [Gebruiksdatum 14 Junie 2022.]

Van Dijck, J. 2013. *The culture of connectivity: a critical history of social media*. New York: Oxford University Press.

WHO (World Health Organization). 2022. *WHO director-general's opening remarks at the media briefing on COVID-19 – 11 March 2020*. [online]. Available at: <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>. [Gebruiksdatum 16 September 2022.]

Žizek, S. 2020. *Pandemic! COVID-19 shakes the world*. New York: Polity Press.

Zuboff, Shoshana. 2019. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs.